

ВОЛ. ДОРОШЕНКО

ВЕЛИКИЙ КАМЕНЯР

(ЖИТТЯ Й ЗАСЛУГИ ІВАНА ФРАНКА)

**З НАГОДИ 100-ЛІТТЯ НАРОДЖЕННЯ
Й 40-ЛІТТЯ СМЕРТИ**

НАКЛАДОМ КОМІТЕТУ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ

ВІННІПЕГ, 1956.

БІБЛІОТЕКА
Митрополита АНДРЕЯ

Но.:

ВОЛ. ДОРОШЕНКО

ВЕЛИКИЙ КАМЕНЯР
(ЖИТТЯ Й ЗАСЛУГИ ІВАНА ФРАНКА)

**З НАГОДИ 100-ЛІТТЯ НАРОДЖЕННЯ
Й 40-ЛІТТЯ СМЕРТИ**

diasporiana.org.ua

НАКЛАДОМ КОМІТЕТУ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ

ВІННІПЕГ, 1956.

Printed by

The New Pathway, 184 Alexander Avenue, Winnipeg, Manitoba, Canada

БІБЛІОТЕКА
Митрополита АНДРЕЯ

Но.:

ВЕЛИКИЙ КАМЕНЯР

Мабуть, нема в нас людини, яка не чула б про Івана Франка. Адже ж це один із наших найбільших письменників і діячів у всій соборній Україні, а в Галичині таки й найбільший. Він так багато зробив для неї, що його недурно називають Каменярем Західньої України. Бо як каменяр будує якийсь дім, так Франко будував твердиню нашої просвіти, науки, добробуту, нашої народньої самосвідомости. Сам син селянина, він змалку пізнав життя й потреби селянства, цього найважливішого в нас стану, та цілий свій вік працював над тим, щоб просвітити наш народ і поліпшити його долю. Франко хотів, щоб український народ зрівнявся під кожним поглядом із культурними, освіченими народами світу.

А що в тому часі, коли він жив, робітників на народній ниві було обмаль, мусів він кидатися на всі боки, силкуючися скрізь залатати разючі діри, скрізь покласти свою цеголку. Мусів напружувати всі свої сили, щоб скрізь поспіти. А що Франко був від природи незвичайно здібний, а zarazом був дуже працювотий, то й не диво, що сліди своєї праці залишив у нас на кожному кроці. Він був водночас і визначний письменник та вчений, і меткий громадський діяч.

І скрізь він вів перед, скрізь давав приклад та захочував інших до праці — і на просвітньому, і на політичному полі. А у своїй праці мав на увазі не тільки свою тіснішу батьківщину — Галичину, але й усю Україну, увесь український народ. Тому й його заслуги мають всенароднє, всеукраїнське значення й ніяка окрема частина нашого народу, ніякий окремий стан чи гурт не

має права присвоювати його тільки собі. Франко на ш, загально - український діяч.

Працюючи в Галичині, він обгортав своєю думкою всі частини нашої землі, дбав не тільки за Наддніпрянщину, але й за Наддніпрянщину, за Буковину й Закарпаття. Бажаючи піднести освітній рівень і добробут селянства й робітництва, не спускав із ока й нашу освічену верству, так звану інтелігенцію. Думав не тільки про дорослих, але й про молодь і дітей, не тільки про мужчин, але й про жінок.

Тим то кожний з нас знайде в його творах багато корисного: селянин і вчений, дорослий і дитина, чоловік і жінка. Франко трудився все своє життя для всіх нас — від ранньої молодости до старости. Тяжке й невеселе було його життя, але він не дармував, не опускав рук, а працював безперестанку аж до своєї передчасної смерті. Працю він уважав за свій обов'язок. А що розум мав цікавий і допитливий, то й не було тієї царини, де б він не залишив слідів своєї невтомної діяльності.

“Різносторонність його зацікавлень, потягів і тем роботи — згадує за Франка другий наш чоловік діяч, проф. Михайло Грушевський, — була незвичайна, і не було такої ділянки, де його не тягло б приложити свою працю. Він не гордував ніякою працею, коли вона в його розумінні зв'язувалась із загальнішими питаннями господарського, культурного чи політичного піднесення українського народу. У цім було щось від спадщини селян - господарів, що безнастанно обзирали хазяйським оком своє газдівство і негайно прикладали свої руки де щось могли поправити, приспорити, поліпшити.”

А сам Франко, коли в 1898 році святкували у Львові 25-ліття його діяльності, так озвався про свою працю: “Двадцять п'ять літ я був тим пекарем, що пече хліб для щоденного вжитку. Я завжди стояв на тім, що наш народній розвиток мав бути міцною стіною. Муруючи стіну, муляр кладе в неї не самі тільки гранітові квадрати,

але, як випадє, то й трук і облумки, і додає до них цементу.

“Так само і в тїм, що я зробив за ті літа, може знайдеться і деякий камїнь, але певно найбільше буде того труксу й цементу, що ним я заловнював люки й шпари. В кожнїм часї я дбав про те, щоб відповісти потребам хвилини і заспокоїти злобу дня.

“Я ніколи не хотїв ставати на котурни, анї щадити себе; я ніколи не вважав своїго противника занадто малим; я виходив на всяку арену, коли боротьба була потрібна для прояснення справи.

“Я знаю, що з моїх творїв дуже мало перейде до пам'ятї будучих поколінь, але менї це байдуже. Яко син сечянина, вихований твердим мужицьким хлїбом, я почув себе до обов'язку віддати працю своїго життя тому простому народові: вихований у твердїй школі, я відмалку засвоїв собі двї заповідї.

“Перша, то було власне почуття обов'язку, а друга заповідь, то потреба ненастанної праці; пізніше я пізнав, що й нам усім, як нації, ніщо не прийде задармо, що нам ні від кого ніякої ласки надїятися. Тїльки те, що з чужого культурного добра присвоїмо собі також власною працею, стане нашим добром. От тим то я намагався присвоювати нашому народові культурні здобутки інших народїв і знайомити інших з його життям”.

І далї: “Сам я у своїй діяльності бажав бути не поетом, не вченим, не публіцистом, а поперед усього чоловіком. Менї закидували, що я розстрілюю своєю діяльністю, перескакую від одного зайняття до іншого. Це було власне впливом мого бажання — бути чоловіком, освіченим чоловіком, не лишитися чужим у жаднїм такїм питаннї, що складається на зміст людського життя.

“А пізнавши що-небудь, я бажав і всіх сил докладав довести і інших до того, щоб зацікавилися тим і розу-

міли це. Дехто оправдував мене тим, що важкі обставини життя, konieczність заробітку спонукували мене кидатися на різні поля. Але мені здається, що тут причинилася моя вдача, це гаряче бажання — обняти цілий круг людських інтересів.

“Може бути, що цей брак концентрації зашкодив” мені як письменникові, але в нас довго ще будуть потрібні такі, як я, щоб розбуджували інтерес до духового життя і громадили матеріал, обтесаний бодай згрубшого. Фундаменти все так будується, а тільки на таких фундаментах, на таких стінах може з часом здвигнутися пишне, сміле склепіння”.

Оті Франкові слова добре пояснюють нам причини і спонуки та умови його діяльності, але, розуміється, ця його самооцінка аж надто скромна. Франко був для нас не тільки тим пекарем, мулярем, чи каменярем, але й великим учителем і провідником. І праця його не обмежувалася лише до розбуркування живих сил народу й закладання основ під майбутнє. Він не тільки докладав свою частку до будови цього майбутнього, — він раз-по-раз прокладав нові шляхи, відкривав нам нові обрії, вів нас усе вперед.

Франко, сам один, як справжній велетень, на різних полях створив для української нації речі небуденної вартости, що переходять сили цілої громади звичайних людей.

Богу дякувати, було в нас чимало людей діяльних і заслужених, що багато зробили для рідного народу, але він усіх їх перевершив своєю працею. Він сам один посунув сильно наперед національний віз, що загруз був у багні, в яке загнала його наша мачуха доля. Він, можна сказати сміло, вивів нас у люди.

Щоб належно оцінити Франкові заслуги, треба пізнати його життя, умови й обставини його праці. А тому перейдімо коротенько його життєвий шлях.

I. ЖИТТЯ І ПРАЦЯ ФРАНКА

Прожив Франко рівно 60 років. Народився в селі Нагуєвичах коло Дрогобича 15 серпня 1856 р. за старим календарем (себто 27 VIII за новим). Помер у Львові 28 травня 1916 р. Згрубша можна поділити його життя на п'ять діб: 1) Молоді роки (1856-1875) — від народження до закінчення гімназії в Дрогобичі, 2) Юнацькі роки (1875-1887), від вступлення на львівський університет до вступлення до редакції польського поступового щоденника “Курієр Львовскі”; це перша доба його письменницької і громадської праці; 3) Дозрілі роки (1887-1897) — друга доба діяльності, “в наймах у сусідів,” як сам Франко її назвав; 4) роки найвищого розквіту духових сил (1898-1907), доба праці виключно на рідному ґрунті; 5) Останні роки життя (1908-1916), від хвороби до передчасної смерті*).

Ще на гімназійній лавці пробує Франко писати й посилав свої твори до львівського студентського часопису “Друг”, але тільки з переїздом до Львова починається його самостійна невсипуща діяльність на письменницькому і громадському полі. Саме в цих роках складається його світогляд, виробляється його письменницький смак та проявляються його всебічні здібності.

Щоб зрозуміти напрям тодішньої Франкової праці, треба знати, що з себе уявляла в тому часі Галичина взагалі, а зокрема український рух. Річ у тому, що після поразки Австрії під Садовою велику силу в Гали-

*) Про невідрадні умови Франкового життя див. мій нарис “Страдницький шлях Івана Франка” (“Свобода” 1956, чч. 159 - 176), який має ввійти в Науковий Збірник, присвячений Великому Камеляреві.

чині здобула польська шляхта, що завзялася геть спольщити все життя в краю й задержати свої станові привілеї. Українство було дуже слабеньке, а на додаток ділилося на два ворожі табори. Більший — це були москвофіли, “старорусини”, що тягнули до Росії, сподіваючися рятунку від царя. Вони заявили за належністю до “одного великого русского народу” від Карпат аж до Камчатки, погорджували народньою мовою, як мовою мужицькою, згори дивилися на простий народ і не дбали за його розвиток. Але зідхаючи за царем, москвофіли в дійсності йшли на поводи польської шляхти, до якої тягнули їх їхні станові інтереси та культурні звички й уподобання.

Селянин, на їх думку, був п'яниця й лінюх; наука, мовляв, не для нього, бо він повинен тільки господарити на ріллі. В політиці й суспільному житті, в своїх поглядах на світ, звичаї й письменство були москвофіли, або, як їх називали “кацапи”, — назадняками, ворогами якогобудь поступу.

Другий табір, тоді ще незначний — це були так звані “народовці”. Вони стояли на українському національному ґрунті, дбали за розвиток рідної мови, думали про працю для народу й заснували для цього товариства — “Просвіту” (1868 р.) й “Товариство ім. Шевченка” (1873) та інші, але були далекі від розуміння потреби широких, корінних змін суспільного й політичного ладу і в своїх поглядах, поза зовнішнім українством, мало різнилися від москвофілів. А втім, табір цей був нечисленний, належали до нього головним чином урядовці, тобто люди залежні службово від тієї чи іншої влади, й тому вони не мали відваги, поза окремими одиницями, обстоювати як слід народні потреби.

Не дивота, що в громадській думці панував тоді застій, повна заскорузлість, страх перед усяким живішим рухом. А це відбивалося й на письменстві, яке було кволе й мертвотне. На боротьбу проти цього застою й ви-

ступив, під впливом відомого наддніпрянського вченого й політика М. Драгоманова, та декого з світліших людей з-поміж галицьких народовців (В. Навроцького) гурт молодих студентів із Франком та Павликом на чолі.

Вони оповістили війну старим поглядам і тим відносинам, що панували в краю. Цілком зрозуміло, що польська шляхта, в руках якої була адміністрація, зизим оком дивилася на змагання молодих завзятців, бо-ячись усвідомлення українського народу. І от адміністрація скористала з першої нагоди, щоб припинити діяльність наших юнаків. Їх заарештовано (1877 р.) під покривкою, що вони ніби то творять таємне товариство для повалення існуючого ладу.

Арештування молодих українців наробило в краю страшного переполоху. Польські і москвофільські газети розписувалися про них, як про нечуваних злочинців, небезпечних соціалістів і нігілістів. І хоч ціла ця справа скінчилася, властиво кажучи, нічим, проте принесла вона Франкові й товаришам багато горя й під час арешту, і по виході на волю.

Старше українське громадянство, а навіть товариші, що належали до народовців, зо страху перед владою уникали їх як заповітрених. Від них відверталися, не допускали до "Просвіти", "Бесіди", тощо. Але ця халепа не тільки не приборкала наших юнаків, навпаки, ще збільшила їх завзяття, спонукавши їх ще гостріше поставитися до несправедливого ладу та шукати способів і доріг до зміни його на кращий.

Франко з запалом береться вивчати суспільні, господарські й політичні відносини в краю, читає книжки про основи суспільного й державного устрою та їх нараву, а одночасно гуртує й освідомляє своїх шкільних товаришів, працює в робітничих гуртках у Львові та серед селянської молоді у своєму рідному селі й околиці. А разом пише статті про громадські справи, описує

життя селян і робітників, складає про них оповідання та вірші, перейняті визвольним духом.

Молодий Франко мріє про майбутній вільний лад, коли люди позбудуться різних оков і пересудів та житимуть, як брати, не гнобячи одне одного. У вірші “Товаришам із тюрми” він каже:

**“Обриваються звільна всі пута,
Що в’язали нас з давнім житєм;
З давніх брудів і думка розкута,
Ожиємо, брати, ожием.**

і далі:

**“Через хвилі нещастя і неволі,
Мимо бур, пересудів, обмов,
Попливе до країни святої,
Де братерство і згода й любов”.**

Та ці змагання до волі й братерства, ця любов “до всіх, що ллють свій піт і кров, до всіх, яких гнетуть окови,” у Франка не тільки не перечать любові до України, а, навпаки, єднаються з нею. Франко змагає до вільної України і присвячує цьому змагання низку віршів: “Моя любов”, “Не пора”, “Розвивайся ти, високий дубе”, та інші.

Початкова доба Франкової діяльності і творчості — мала напрям головно суспільницький, пробойовий, але на українській національній основі. На цю добу припадають такі Франкові твори, як повість “Борислав сміється”, “Бориславські” та інші оповідання з народного життя, повісті “Захар Беркут”, “Боа констріктор” (Удав) та ціла низка поезій, що вийшли згодом окремою збіркою під наг. “З вершин і низин”.

Розуміється, владі ця діяльність не була до вподоби й вона не раз давала Франкові це відчутти. Ще двічі його заарештовувано без жадної підстави: в 1880 та 1889 рр. Особливо далося Франкові в знаки арештування 1880 р., коли його тягано по етапу і він мало не згинув.

Та й для народів ця Франкова діяльність і погляди видавалися різкими, просто таки революційними й тому, хоч вони й цінили його знання, роботящість і здібності, прсте багато в чому не могли з ним погодитися.

Кількома наворотами пробував Франко співробітничати в народовецьких часописах “Діло”, “Зоря”, “Правда”, але кінець кінців ці спроби покінчилися невдачею й він задля шматка хліба мусів піти у співробітники до “Курієра Львовского”, де пробув цілих 10 років.

Тоді польсько - українські відносини не були такі напружені, як пізніше, і чимало наших людей, а між ними й Франко, думали, що працюючи разом із поступовими поляками, швидче повалять панування шляхти в краю та здобудуть більші права й для рідного народу.

Не обмежуючися “Курієром”, дописує Франко про галицько - українські справи й до інших польських газет — у Варшаві й Петербурзі, а згодом до німецьких у Відні.

Та поза цією працею для хліба знаходив Франко ще час і сили для роботи на рідному ґрунті. Бере живу участь у політичному житті й разом із своїми однодумцями засновує першу українську політичну партію в Галичині — радикальну, яка запопадливо взялася за організацію селянства й багато причинилася до поживлення українського громадського життя в краю.

Франко їздить по вічах, промовляє, гуртує, організує, а заразом у часописах партії “Народ” і “Хлібороб” — повчас і селян і інтелігенцію, до чого й як треба змагати. І серед цієї напруженої громадсько-політичної діяльності пише багато віршів, оповідань, повістей та різних статей.

З творів цієї доби треба передусім відмітити збірку прегарних оповідань із народнього життя під наг. “В поті чола”, велику поему “Панські жарти”, далі збірку

поезій “Зів’яле листя”, повісті “Для домашнього огнища”, “Основи суспільности,” драми: “Украдене щастя,” “Учитель”, “Кам’яна душа” та книжечки для дітей: “Лис Микита”, “Абу Касимові капці”, “Пригоди Дон-Кіхота” — й цілу низку казок, що вийшли пізніше під наг. “Коли ще звірі говорили”.

А попри все це не кидає Франко й наукової роботи й готується на професора університету. Та польські можновладці не допустили його ані на університетську катедру, ані до парламенту, проваливши при виборах різними шахрайствами його кандидатуру. Але не тільки польська шляхта ненавиділа й боялася Франка — розійшовся він і з своїми колишніми приятелями поляками поступовцями і покинув “Курієр Львовскі” (1897).

Незабаром Франко кидає цілком політичну діяльність і виступає спершу з радикальної, а далі і з національно - демократичної партії, яку допомагав засновувати разом із проф. М. Грушевським у 1899 р. Відтепер Франко віддається виключно українській літературній та науковій праці. Стає одним із редакторів місячника “Літературно - Науковий Вісник”, що почав виходити в 1898 р., де містить свої поезії, оповідання, різні статті й оцінки, бере близьку й діяльну участь в “Українській Видавничій Спільці” та в “Науковому Т-ві ім. Шевченка”. Це були роки найвищого розквіту духових сил Франка, коли він досягнув вершок своєї літературної й наукової творчости. Досить буде згадати, що в цьому часі появилися такі його твори, як “Великі роковини”, “Мойсей”, збірки поезій — “Мій ізмарagd”, та “Семпер Тіро” (себто “Вічний учень”), “Із днів журби”, “Поєми” й кілька збірок оповідань. Говоримо тут тільки про красне письменство.

На превеликий жаль серед цієї невтомної і незвичайно плідної діяльності постиг Франка страшний удар: на початку 1908 р. він тяжко занедужав нервово. Але

недуга, хоч як сильно надломилася його міцне здоров'я (між ін. спаралізувала його руки), проте негодна була вбити його творчого духа. І Франко ще цілих дев'ять років працює так само невтомно, як і колись: видає свої невидані ще твори з молодих літ, або перевидає видані, але вичерпані, багато перекладає, займається вивченням старої доби нашої історії, старої нашої пісенности та іншими науковими працями. І хоч сили його щораз слабшали, не переставав працювати аж до самої смерті.

28. 5. 1916. р. покинув нас Франко навіки, але пам'ять про нього і його великі заслуги завжди житиме серед українського народу. Він усе буде для нас великим учителем, а разом зразком невтомного, невсипущого працівника, що всі свої сили, увесь свій небуденний хист віддав на службу рідній нації. Про Франка можна сказати його власними словами з його "Мойсея":

“Все, що мав у житті, він віддав
Для одної ідеї,
І горів, і яєнів, і страждав,
І грудився для неї”.

II. ФРАНКО — СПІВЕЦЬ САМОСТІЙНОЇ УКРАЇНИ

Після віщого пророка України — Шевченка Франко є в нас найбільшим співцем Самостійної України, вільної й незалежної Соборної Держави українського народу.

З юнацьких літ до останніх днів свого життя — словом і ділом — служив він справі визволення України з чужинецької кормиги.

Україна була для нього “славною матір'ю”, у воскресення якої він вірив і якого сподівався. Вона була для Франка його любов'ю, для якої він відкріс власних втіх, щоб їй цілком віддатись, як це він сам висловлював у поезії “Моя любов”.

В цій поезії каже Франко про Україну:

Вона так гарна, сяє так
Святою, чистою красою,
І на лиці яріє знак
Любови, щирости, спокою.

Вона так гарна, а проте
Так нещаслива, стільки лиха
Знесла, що квилить лихо те
В її кожніській пісні зтиха.

Її пізнавши, чи ж я міг
Не полюбить її сердечно,
Не відректися власних втіх,
Щоб їй віддатись доконечно?

А полюбивши, чи ж би міг
Я Божую її подобу
Згубити з серця, мимо всіх
Терпінь і горя аж до гробу?

І чи ж перечить ся любов
Тій другій і святій любові
До всіх, що ллють свій піт і кров,
До всіх, кого гнетуть окупи?

Ні, хто не любить всіх братів,
Як сонце Боже, всіх зарівно,
Той щиро полюбить не вмів
Тебе, кохана Вкраїно."

А знов, у поезії "З книги пророка Єремії" (розділ 3-й) він іншими словами, але з неменшою силою висловлює ті самі думки, що й у попередній:

"О краю мій, перлино в Божій скрині,
Що вибрав Бог над всі краї землі
І найулюбленій своїй дитині
Як віно дав, як кріпость на скалі.

**Як я люблю тебе, мій рідний краю,
Як я люблю красу твою, твій люд,
Як гаряче молюся і бажаю
Для твого щастя свій віддати труд!**

**Як радо я життя свого зречуся,
І щастя, і вдоволення й житла,
Прийму все горе, в муках і скінчуся,
Щоб тільки ти не знав руїни й зла!"**

А, мабуть, нема між нами такого, що не знав би його гимну "Не пора", в якому він кличе перестати служити чужинцям — москалям і ляхам, — а служити лише Україні, хоч би довелося й наложити за це головою.

В поезії "Розвивайся, лозо, борзо" кличе Франко:

**"Зеленійся, рідне поле,
Українська ниво!
Підіймися, колосися,
Достигай щасливо".**

Всі ці поезії писав він у 1880 р., будучи ще юнаком, а невдовзі, в поезії "Розвивайся ти, високий дубе" (з року 1883-го) пророкує, що "розпадуться пута віковії, тяжкі кайдани", в які закута наша "славна мати Україна" і встане вона,

**"Щаслива і вільна,
Від Кубані аж до Сяна - річки
Одна, нероздільна".**

На початку 1898 року вийшла накладом української молоді збірка Франкових поезій "Мій ізмаргад". В ній умістив він таку поуку кожному з нас:

**"Бережи масток про чорну годину,
Та віддай масток за вірну дружину,
А себе довічно бережи без впину,
Та віддай майно, і жінку, й себе за Вкраїну!"**

Тоді ж таки, з нагоди 250 ліття Хмельниччини й століття нового українського письменства написав Франко чудову високопатріотичну поему “Великі Роковини”, повну віри у воскресення України та її щасливу будучність.

Закінчив він цю поему бадьорим кличем:

**“Довго нас недоля жерла,
Досі нас наруга жре,
Та ми крикнім: Ще не вмерла,
Ще не вмерла і не вмере!”**

А коли невдовзі після святкування цих роковин розгорілася в Західній Україні дискусія про самостійну українську державу, потребу якої піднесло молоде покоління, домагаючися вставлення цього постуляту в програму українських політичних партій, проти чого, як “фантастичних мрій”, виступив дехто з тодішніх “реальних” політиків, Франко в блискучій статті під наголовком “Поза межами можливого” (в “Літературно - Науковому Віснику” 1900, кн. 10) гаряче піддержав становище молоді, накликаючи не переставати працювати для здійснення ідеалу Самостійної України.

“Ми мусимо — писав він — серцем почувати свій ідеал, мусимо розумом уявляти собі його, мусимо вживати всіх сил і засобів, щоб наближуватись до нього”.

“Синтезою всіх наших ідеальних змагань, будовою, до якої повинні йти всі цеглини, буде ідеал повного, нічим нев’язаного і необмежуваного (крім добровільних концесій, яких вимагає дружнє життя з сусідами) життя і розвитку нації”.

Нам треба — казав він, закінчуючи статтю, стояти разом із чеським поетом, Яном Нерудою, на висловлено-м ним у його “Космічних піснях” становищі:

**“У зорях небесних великий закон
Написаний, золотолитий,**

**Закон над закони: Свій рідний край
Над все ти повинен любити.”**

В поезії “З новим роком”, яку Франко долучив як вступ до казки “Коваль Бассім”, бажає він землякам,

**“Щоб ми згідно,
Сміло, свідомо, свobodно
Йшли до спільної мети:
В своїй хаті жить по свому,
Не коритися нікому,
Лад найкращий завести”.**

Теж і в статті “На склоні віку”, поміщеній у 12-й кн. “Літ. Наук. Вістника” 1900 р. висловлює Франко самостійницькі думки.

А в 1905 році в “Отвертому листі до галицько-української молоді”, написаному з нагоди революційних струсів у царській імперії, закликав Франко молодь: “Ми мусимо навчитися чути себе українцями — не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіційальних кордонів. Повинні пізнати Україну, боліти її болями, радіти кожним її успіхом та розуміти всі прояви її життя, почувати себе справді, практично, частиною його” (див. ЛНВ 1905, кн. 4, ст. 15).

Почувати себе передусім українцями, а потім уже членами якоїсь партії, чи табору. Сам Франко завжди стояв на цьому становищі.

Пояснюючи, чому він виступив із радикальної партії, писав він у 1900 р. в “Громадському Голосі”: “Я чую себе насамперед українцем, а потім радикалом. Оце й була головна причина, що я виступив із радикальної партії і прилучився до тих, що помагали організувати національну демократичну партію.”*)

Згодом радив він і українським наддніпрянським соціал - демократам не забувати, що вони насамперед

*) Див. “Україна” (Київ 1926, кн. 6 (20), стор. 162, де передрукована ця Франкова стаття.

українці, а не соціал-демократи*). А послів-українців I-го російського парламенту (“Державної Думи”) закликав об’єднатися “на основі спільної національної свідомости та спільної суспільно-політичної програми” (“Літ. Наук. Вістник” 1906, том 35, ст. 335), чим на думку большевицького писаки “виявив національну обмеженість”**).

Тільки при умові об’єднання всіх свідомих українських патріотів, в результаті наших спільних безнастанних зусиль і змагань може повстати вільна самостійна Українська держава. З неба вона нам не спаде. Тому кликав Франко до земляків у своїй поемі “Великі Роковини”:

**“Кожний думай, що на тобі
Міліонів стяг стоїть,
Що за долю міліонів
Мусиш дати ти одвіт!”**

Франко був певний швидкого повстання Української держави в результаті розвалу царської тюрми народів під ударами революційних сил. Д-р Лонгин Озаркевич згадує у своїх спогадах про Франка, що в 1905 р. він “висловлював оптимістичні погляди на долю України у випадку революції. Він розказував, що в Україні вже все підготоване на відірвання від Росії і проголошення самостійности”***).

Це своє переконання висловив Франко того самого 1905 року в поемі “Мойсей”. В пролозі до цієї поеми він прорік, що прийде час і Україна засяє огнистим видом у народів вольних колі, трусне Кавказ, впереться Бескидом, покотить Чорним морем гомін волі і гляне “як хазяїн домовитий по своїй хаті і по своїм полі”.

*) В статті “Огляд української літератури за 1906 р.”, “Рада” (Київ) 1907, ч. 12 з 16 січня.

**) Пор. О. Дей, Іван Франко і перша російська революція, Львів 1955, стор. 69.

***) Див. брошуру “Спомини про Ів. Франка”, вид. “Нового Часу”, Львів 1926, стор. 56.

А це могло статися тільки на руїнах Московської імперії, якої був Франко завзятим ворогом до самої своєї смерті. Не забудьмо, як влучно охарактеризував він царську Росію в своєму знаменитому тюремному сонеті з 11 жовтня 1889 р., де назвав її “багном гнилим серед країв Європи”.

Червоним москалям дуже не до вподоби цей сонет і вони, покликуючися на свідчення акад. А. Кримського, заявляють, що пишучи цей сонет, Франко мав на думці не Росію, але Австрію, й допускаються у виданнях Франкових поезій фальшування, заміняючи слово Росія на “Австрія.”

Франко мав причину бештати й Австрію, що попу- скала полякам гнобити в Галичині українців. Саме через сваволю польської адміністрації й попав він ні за що, ні про що у в'язницю. Але коли Франко навіть і мав на думці Австрію, пишучи згаданий сонет, то все ж, дру- куючи його, спрямував його вістря проти Росії. А втім, ще в попередньому 33-му сонеті назвав він Росію “кра- см туги і терпіння, краєм крайностей жорстоких”, де “тремтить вся сила краю, як заклята”, себто озвався про неї майже Шевченковими словами. (Пригадайте Шевченкове “на всіх язиках все мовчить”).

А в цьому деспотичному краю мучилася й Україна, визволення якої, як ми бачили, дуже лежало на серці Франкові.

Та виступаючи проти царської Росії, не мав Фран- ко ілюзій і щодо тієї Росії, яка наступить по упадку ца- рату. В усякому випадку австрійському режимові, хоч як він його ляв, давав він перевагу перед царським, чого не можуть йому вибачити теперішні большевицькі об'єдинителі.*)

В згаданому вище листі до гал.-укр. молоді пере- стерігав Франко наддніпрянських земляків перед май-

*) На думку О. Дея у згаданій вище його брошурі, ці погляди Франка, висловлені ним у статті “Свобода і автономія” (ЛНВ 1907, т. 37, стор. 285), — “не витримують жадної критики!” (пор. стор. 70).

бутньою ліберальною Росією. “Ми українці — пригадував він — бачили досі мільйони прикладів, як знущався над живими людьми й націями абсолютизм, узброєний трьома доктринами: православ’я, самодержав’я й обрусеніє. Ці доктрини ввійшли надто глибоко в тіло і кров російської суспільности, щоб тепер, коли при кермі замість всевладного чиновника стане всевладний російський ліберал, ми могли надіятися наглої й основної зміни в самім режимі” (ст. 12 — 13).

Тож не диво, що коли в 1914 р. вибухла перша світова війна, Франко, як згадує д-р Вол. Охримович, “інтересувався воєнними подіями і тримав сторону Центральних Держав та надіявся на розвал Росії*”), зв’язуючи з поразкою Росії повстання Самостійної України.

Своє вороже наставлення до Росії, що поневоливши Східню Україну прийшла, щоб уярмити й Західню, висловлював Франко і в своїх передсмертних віршах, друкованих в українській пресі 1915-1916 років (“Діло” й ін.).

Правда, тяжка хвороба автора відбилася на їх формі, але для нас важливий тут передусім їхній зміст, а він виразно протиросійський.

Наведені вище Франкові самостійницькі висловлювання, заяви, заклики й сподівання, що я їх вибрав із його поезій і статей та спогадів людей, які його знали, — не були лише порожніми словами. Франко підтвердив їх працею цілого свого життя на різних ділянках української народної ниви.

І треба з притиском піднести, що своїм самостійницьким поглядам Франко ні разу не спроневірився. Він, як бачимо, ніколи від них не відступав і раз-у-раз висловлював при кожній нагоді, хоч у своїх суспільно-політичних чи літературних поглядах перейшов він значну еволюцію від юнацької доби до зрілого віку. Не

*) Див. згадані “Спомини про Франка”, вид. “Нового Часу”, стор. 53.

одну думку значно змодифікував, не одну справу оцінював інакше в пізніших роках, як замолоду.

“В своїй оце вже близько 40-літній літературній діяльності — писав Франко про себе в передмові до збірки “Із літ моєї молодости”, Львів 1914 р. (датованій 2. V. 1913) — я переходив різні ступні розвою, займався дуже різномодною роботою, служив різним напрямам... та скрізь і завсігди у мене була одна провідна думка — **служити інтересам мого рідного народу та загально - людським поступовим, гуманним ідеям**”.

Я навів лише що найяскравіші приклади Франкових самостійницьких думок, бо годі було в популярній розвідці вичерпати увесь матеріал, що його дають у цій матерії його твори. Але й наведені навч показують, яку чорну неправду ширять про Франка московські червоні об'єдинителі, намагаючись зробити з нього свого однодумця, учня і послідовника їхніх пророків, від Маркса почавши й на “великих російських революціонерах - демократах”, з таким ворогом українського національного руху, як “несамовитий Вісаріон”*) скінчивши.

З нагоди великих Франкових роковин — століття народження й сорокліття смерти, — “уряд і партія” СРСР напружують усі сили, щоб привласнити собі нашого Великого Каменяра. Вони силуються зробити з нього передовсім співця й борця за воз'єднання всіх українських земель в Московській державі, про яке він ніби-то марив з юних літ.

На цю тему пишеться безліч статей у періодичній пресі, видаються численні брошури, відбуваються радіомовлення, то що не лише в цілому Советському Союзі, але й у залежних від Кремля так зв. сателітних країнах. Ширять червоні москалі свої фальші про Франка і у вільному світі, бо ж Франко надто відома в світі величина, то чому б не прикрити його авторитетним ім'ям

*) Так москалі називали свого критика Белінського.

і свою ідеологію й усі ті жорстокості, що діються в Україні під покривкою ніби то соціалізму.

Щоб досягти своєї мети, большевики не цураються перекручувати, спотворювати Франкові думки і приписувати йому й таке, чого він не тільки не казав, а про що навіть і думати не міг, та замовчувати все те, що в його творах і ділах заперечує їх теревені, передусім його самостійницькі погляди. Їх або просто викидається з видань його творів, або, коли годі щось цілком викинути, то з того усуваються немилі режимові уступи, бо вони, мовляв “не органічні” для його світогляду. Коли ж і цього не можна зробити, то до таких творів додаються відповідні коментарі, в яких говориться, що Франко допустився тут невірних поглядів, не засвоївши як слід марксістської науки. Він, мовляв, не визволився ще з властивих селянству обмежених дрібно буржуазних думок і т. д.

Один большевицький борзописець навіть зважився сказати, що Франко “не розумів шляхів соціального і національного визволення”^{*)}.

Цілу низку таких “пояснень” знаходимо в коментарях, долучених до 19-го тому видаваних у Києві “Творів Ів. Франка в 20-ти томах”, що вийшов у цьому році. Тут ми читаємо і про “реформістські ілюзії” Франка (ст. 780), “утопічні ілюзії” його (786), що він “не піднісся до марксистської точки зору” (788), про його “неточності” (ст. 781 і 783) та “суперечності” (790), що “з такими Франковими поглядами важко погодитися” (788) і т. д., але, мовляв, усі ці помилки “не є визначальними для його світогляду” (780).

Особливо не подобається советським наймитам тверде становище Франка в національній справі й критика соціалістичних доктрин у 900-их роках. Він взагалі “інколи втрачав чіткість перспективи, ідейну єдність,” але особливо був “непоследовний головне в 900-их ро-

^{*)} Ю. Кобилецький, Іван Франко, К. 1951, стор. 190.

ках. У своїй ідейно-теоретичній та практичній діяльності, повний протиріч і контрастів”*)).

Цими своїми “поясненнями” большевицькі писаки заперечують усі свої брехливі вигадки про “благотворний” вплив на Франка Маркса й його російських учнів і послідовників та Франкову “любов” до Росії.

А розводячися про цей вплив і любов, вони не перебирають у виразах, намагаючися оплюгавити український національний рух. Вони з усіх сил намагаються вирвати Франка з українського національного - політичного й культурного процесу, ізолювати його від українського громадянства, відокремити його від його приятелів і однодумців з українського національного табору, від клятих “українських буржуазних націоналістів”.

Вони, мовляв, ненавиділи Франка, були ворогами і його й усього українського народу. Словом, новітні, за словом Шевченка, “раби, підніжки, грязь Москви” — чинять з Франком те саме, що з великим Тарасом.

Та цими лайками советські літературні розбишаки підважують усі свої компліменти під Франковою адресою, бо як-ні-як, він співпрацював із цими своїми “ворогами” в одних і тих самих установах і в тих самих органах преси. Та ж Франко був одним із стовпів “буржуазного” й за їх словами ворожого до українського народу Наукового Товариства ім. Шевченка й головним редактором “націоналістичного” “Літературно - Наукового Вістника” разом із ненависним їм М. Грушевським.

А про цього останнього большевики просто не можуть спокійно говорити. Московські літературні чекісти ненавидять нашого великого історика за те, що він у своїх працях доводив самостійний історичний розвиток українського народу, окремий від московського.

*) Г. Сидоренко, Літературно-критична діяльність Івана Франка, Київ 1956, стор. 70.

Це виводить їх просто з себе. І вони намагаються протиставити Грушевському Франка.

Грушевський, мовляв, був запеклий ворог Московщини, а Франко, навпаки, її приятель.

Грушевський був самостійник, а Франко нібито “ввесь час був обернений лицем до Росії”.

“Велич Івана Франка полягає в тому, що він повернувся обличчям до Росії”, заявляє якийсь Г. Сидоренко в передмові до збірки вибраних публіцистичних статей Франка (Київ 1953, ст. IV).

“Для Франка проблема зв'язку з Росією не просто літературна проблема. Це сенс життя українського народу, запорука його соціального й національного відродження” — підтакує йому другий московський підніжок — Ю. Кобилецький у згаданій уже брошурі про Франка з 1951 р. (див. ст. 33).

Можна без кінця наводити такі брехливі твердження з писань большевицьких авторів, що без сорому Франка самостійника обертають у борця за “возз'єднання”! Чи може бути більша нікчемність?!

Але ніякі намагання червоних окупантів та їхніх прислужників негодні з білого зробити чорне й спотворити правдиве обличчя Франка — борця за самостійну Україну, за об'єднання всіх українських земель у вільній і незалежній від якого будь сусіда, а надто Московщини, — державі українського народу.

Як би Франко дожив до нашого часу, то був би з нами, в українському національному таборі, а не в таборі червоних поневолювачів України. Коли він перестерігав земляків перед ліберальною Росією, то з якою б гнівною силою мусів би був виступити проти большевицької тиранії, страшнішої за царську. Про це вимовно свідчить його нищівна критика комуністичних ідей та соціалдемократичної “народньої держави”, яку червоні москалі силоміць здійснюють у своїй імперії. На цій його критиці спинимось в наступному розділі.

III. ФРАНКО — ВОРОГ КОМУНІЗМУ

Франко, як сам він про це згадує, зацікавився соціалізмом під впливом безпідставного арештування в р. 1877 за приналежність до таємного соціалістичного товариства. До того часу він нічого не знав про соціалістичний рух, але тепер починає пильно вивчати соціально-економічну й соціалістичну літературу, зокрема робітниче питання, а згодом працює вже і в перших робітничих гуртках у Львові та співробітничає в тодішніх соціалістичних і радикальних видавництвах, — українських і польських. Але під впливом Драгоманова, що остерігав його перед німецько-жидівським марксизмом, протиставляючи цьому останньому гуманний романський соціалізм, а опісля практичний радикалізм англійської робітничої партії, Франко критично ставився до різних соціалістичних і анархістичних рецепт ущасливлення людства, а зокрема до “народної держави” німецьких соціал-демократів. У 1898 р. він і формально зриває з соціалізмом, виступає з радикальної партії і в низці статей рішуче бореться з комуністичними ідеями, що їх за нашого часу так безоглядно жорстко проводять у життя російські учні Маркса-Енгельса, большевики.

Але вже перед виходом із партії Франко виступав із різкою критикою комуністичної “науки”. Так р. 1895-го друкує він у своєму журналі “Життя і Слово” широку оцінку книжки Юліана Бачинського “Україна ірредента”, де висміює “готові формули” соціал-демократів, при допомозі яких вони з незвичайною легкістю вирішують усі найскладніші проблеми. Ось його слова:

“За проводом Енгельса та Кавтського автор викладає “матеріалістичний світогляд”, в яким знаходяться готові формули для вияснення найскладніших історичних явищ: релігія — це витвір буржуазії, національність — це витвір буржуазії, національна держава — це витвір буржуазії і т. д. А все це залежить від форми

продукції і є тільки її виразом. Бодай то мати такий делікатний світогляд! Кілька формулок і чоловік кований на всі чотири ноги, попросту бери та й мудрість ложкою черпай. А що найцінніше, так це те, що при допомозі цього світогляду вся будучина відкрита перед тобою, мов на долоні". ("Життя і Слово", т. ІУ, кн. 6, ст. 482).

В 1897 р. містить Франко в "Житті і Слові" переклади статей Бернарда Шова й Г. Бакса, присвячених критиці теорії і практики соціал-демократичної партії, та свій реферат "Соціалізм і соціал-демократизм", де наперекір твердженню соціал-демократів про самостійність і повну оригінальність Марксової теорії, наводить джерела, з яких виник марксієвський світогляд. До цієї справи вернувся Франко й сім років пізніше в статті "До історії соціалістичного руху" (Літ. Наук. Вістник" 1904, кн. 3), в якій виказує залежність "Комуністичного Маніфесту" від писань французького соціаліста Консидерана.

Критику соціал - демократичних поглядів уважав Франко за дуже корисну для українського громадянства, особливо для молоді, що безкритично ними тоді захоплювалася. "Може, — писав він, містячи статтю Шов-а, для наших українських правовірних соціал-демократів, що вірують у одиноко-спасаючих Енгельса і Кавтського, буде тут дещо займаючого" ("Життя і Слово" 1897, кн. І, ст. 17).

А з приводу західньо-європейської критики соціал-демократичних ідей завважує: "Такі удари від людей, прихильних соціалізму, йдуть тепер що раз частіше і нам здається це об'явом вельми корисним: правдивий соціалізм, ідея будучого братерства людського може тільки виграти на тім, коли люди позбудуться ілюзій і хибних доктрин" ("Соціалізм і соціал-демократизм", "Життя і Слово" 1897, кн. І, ст. 292).

Як Франко розумів свій соціалізм та з якою відразою ставився до марксієвської догми, свідчать вельми

пророчисті рядки в передмові до збірки “Мій Ізмарагд”, датованій 15. XI. 1897. (Збірка вийшла в світ у 1898 р.). Ось що каже він у цій передмові: “Жорстокі наші часи! Так багато недовір'я, ненависти, антагонізмів намножилося серед людей, що недовго ждати, а будемо мати (а властиво вже маємо!) формальну релігію, основу на догмах ненависти та клясової боротьби! Признаюся, я ніколи не належав до вірних тої релігії і мав відвагу серед насміхів і наруги її адептів нести сміло свій стяг старого, ще щиролюдського соціалізму, опертого на стичнім, широко-гуманнім вихованні мас народніх, розповсюдженні освіти, науки, критики, людської та національної свободи, а не на партійнім догматизмі, не на деспотизмі проводирів, не на бюрократичній регламентації всієї людської будуччини, не на парламентарнім шахрайстві, що має вести до тої світової будуччини”*)

Ще гостріше виступив Франко проти соціал-демократичної догми в 1899 р. у вступі до рецензії на брошуру А. Фаресова “Народники і Марксистки” (Літ. Наук. Вісник 1899, кн. 6, ст. 186). Ось що він там писав:

“Німецький соціал-демократизм, перещеплений на російський ґрунт працями Плеханова, Струве, Туган-Барановського і інш., здобув собі багато прихильників серед молоді і навіть загалом серед освіченої громади, якій він імponує знанням будуччини, простотою в ставленні і розв'язуванні найскладніших питань, догматичністю тез, ніби науковою фразеологією і тим, що покійний Драгоманов у німецьких соціал-демократів називав “жидівською самохвальбою”. Є це характеристичне явище, що саме в пору, коли цей марксіський соціал-демократизм і з погляду на свої наукові основи, і з погляду на свою політику, яко партія, в Європі близький банкрутства, він здобуває собі найгарячіших прихильників у Росії, серед російської молоді.

*) Ці слова передрукував Франко і в передмові до збірки “Давне і нове”, виданій у Львові в 1911 р. (див. ст. X).

Дуже сумно, що на цю доктрину ловиться в значній часті гарячіша українська молодь, соціалдемократизм стає ворожо як проти усяких об'явів суспільної самодіяльності та децентралізації, так само і проти національного українського руху і з того погляду являється для українства гіршим ворогом, ніж російське самодержавіє і російська цензура. Бо коли самодержавний тиск є тиском фізичної сили і, так сказати, в'яже руки, то соціал-демократизм краде душі, напоює їх пустими й фальшивими доктринами й відвертає від праці на рідному ґрунті. Ось тим то і не дивно, що свідоміші українці виступають проти цієї згубної доктрини, як можуть”.

І на цьому становищі ворожого відношення до голошених соціал-демократією гасел стоїть Франко непокитно й далі.

В статті “До історії соціалістичного руху” (Літ. Науковий Вістник” 1904 кн. 3) він заявляє, що здійснення ідеалу комуністичної держави було б великим лихом для людства.

Ось відповідні цитати з цієї статті:

“Хто потрапить віднайти в так організованій суспільності (як цього хоче “Комуністичний Маніфест”) якийсь “свобідний розвиток одиниці”, цей докаже певно дуже великої штуки. Така загалом всевладність комуністичної держави, зазначена в усіх 10 точках “Комуністичного Маніфесту”, в практичнім переведенні означала б тріумф нової бюрократії над суспільністю, над усім її матеріальним і духовим життям” (ст. 151). “Оброблена ними (Марксом і Енгельсом) програма державного соціалізму аж надто часто пахне державним деспотизмом та уніформізмом, що переведений справді в життя, міг би статися великою гальмою розвитку або джерелом нових революцій” (ст. 152).

Дуже гострій критиці піддав Франко комуністичний ідеал майбутньої держави у своїй праці “Що таке поступ”. Друкована в коломийському часописі “По-

ступ" 1903 р., вона вийшла того ж таки року й окремою брошурою. Тут розправляється Франко передусім із анархістичними утопіями, доводячи їх нежиттєвість і вказуючи на величезну небезпеку у випадку їх здійснення. Осудивши тих анархістів, що мріють змінити суспільний устрій при допомозі динаміту або револьверів, Франко критично ставиться й до поглядів таких ідеологів анархізму, як Прудон, Крапоткін і Реклю. На його думку, ідеали їх не можуть бути здійснені: "Тепер, коли ми маємо діло з людьми темними, здеморалізованими і у величезнім розмірі хворими тілом і духом (найбільша частина тих хворих навіть не знає про свою хворобу і вдас з себе здоровісеньких, а іноді такі хворі робляться проводирями народу, високими урядниками та органами влади), такий устрій попросту неможливий, не простояв би ані одної днини і якби яким чудом заведено його, скінчився б величезною замішаниною і загальним безладдям" (ст. 112). Виказавши утопійність анархістичних ідеалів, переходить Франко до критики комуністичних теорій (див. розд. X та XI), зокрема марксизму. Не переказуватиму тут усієї Франкової критики, тільки наведу його кінцеві висновки, присвячені "народній державі" Маркса-Енгельса:

"Поперед усього всемогутня сила держави налягла б страшним тягарем на життя кожного поодинокого чоловіка. Власна воля і власна думка кожного чоловіка мусіла б счезнути, занідіти, бо ану ж держава признає її шкідливою, непотрібною. Виховання, маючи на меті виховувати не свободних людей, але лише пожиточних членів держави, зробилось би мертвою духовою муштрою. Люди виростали би і жили би в такій залежності, під таким доглядом держави, про який тепер у найабсолютніших поліційних державах нема й мови. **Народня держава сталась би величезною народньою тюрмою.**

"А хто були б її сторожі? Хто держав би в руках керму тої держави? Цього соціал-демократи не го-

ворять виразно, та у всякому випадку ці люди мали б у своїх руках таку величезну владу над життям і долею мільйонів своїх товаришів, якої ніколи не мали найбільші деспоти. І стара біда — нерівність, вигнана дверима, вернулася б вікном: не було б визиску робітників капіталістами, але була би всевладність керманичів, — усе одно, чи родовитих, чи вибраних — над мільйонами членів народньої держави. А маючи в руках таку необмежену владу, хоч би лише на короткий час, як легко могли б ці керманичі захопити її назавжди. І як легко при таким порядку підтяти серед людности корінь усякого поступу і розвитку, довівши ввесь загаль до певного ступня насичення, зупинити його на тім ступні на довгі віки, придушуючи всякі такі сили суспільности, що пхають наперед, роблять певний заколот, будять невдоволення з того, що є, і шукають чогось нового. Ні, соціал-демократична “Народня держава”, коли б навіть було можливо збудувати її, не витворила б раю на землі, а була б у найліпшій разі великою завадою для здійснення поступу!” (ст. 137-140).

Нарешті багато місця критиці соціал-демократичних поглядів присвятив Франко в рецензії на український соціал-демократичний місячник “Вільна Україна”, поміщений у його фейлетоні “Огляд української літератури в 1906 р.” (див. київський щоденник “Рада” 1907 р. ч. 12 з 16 січня). Він тут глузує з “малолітучих” соціал-демократичних ідеологів, що годують нетямучих своїх читачів плодами своєї науки, “нешасного” формулою клясової боротьби, майбутнім громадським ладом, якого не зовсім принадні риси малюють нам речі в роді “Ерфуртської програми”; виступає проти централізму соціал-демократії в національній справі й дивується, як українські соціал-демократи можуть публікувати такі речі, як стаття централіста Кавтського “Національне питання в Росії”, без ніяких застережень, та накликає їх не забувати, що вони “насамперед українці а не соціал-демократи”.

Щоб дати нашим читачам змогу ближче пізнати Франкові погляди, висловлені в цьому фейлетоні, що друкований 50 років тому є тепер мало кому відомий, наводжу з нього докладні виписки, додаючи до них для більшої ясності свої наголовки. Отож уступ I: — “Соціал-демократи і капіталізм”.

“Не треба б також соціал-демократичним письменникам, особливо в Росії та в Україні повторяти безкритично старі фрази про безладдя та безмірну шкідливість капіталізму. Росія має досить таких провідників, що закриваються тими первісно-соціалістичними (краще сказати, Марксо-Енгельсівськими) формулами і кидають затроєні стріли на всю західню цивілізацію, на всю науку та її здобутки. Соціалісти не повинні забувати ніколи, що той ненависний їм капіталізм створив новочасну науку й літературу, новочасні міста, комунікацію і філантропію, що він безмірно попирав серед народніх мас просвіту, добре виховання та почуття солідарности. Що він не створив раю, не вигоїв усіх громадських болячок, це певне так, та цього, мабуть, не зробіть ніякий громадський лад, а вже найменше той, якого не зовсім принадні риси малюють нам речі в роді “Ерфуртської програми”. Все ж таки ясне розуміння речі велить признавати й капіталістичному ладові його заслуги, тим більше, що це не яка-небудь примха кількох тисяч людей, а така ж історично неминуча і органічна поява, якою хоче бути колись соціалізм”^{*)}.

^{*)} Подібну думку висловив Франко і в передмові до 2-го видання своєї повісті “Петрії й Довбошуки” (Чернівці 1912 р.), кажучи, “що новочасне місто, з його високо розвиненою торгівлею та промислом, робить можливим жити на вищій культурній ступні, ніж це можливе по селах, а своїми культурними комунікаціями та просвітніми засобами дає можливість освіченому чоловікові вловити та як-найширше розвивати свої духові та фізичні здібності, а навіть неосвіченому або мало освіченому запевняє постійний і корисний заробіток на життя далеко вигідніше, як по селах. Розуміється, що й для розвитку естетичного почуття новочасні міста навіть мало просвіченим масам людности дають далеко більше нагоди та можливости, ніж це може навіть у сні маритися навіть найзаможнішим селянам” — (днв. ст. 292).

Уступ 2: “Клясова боротьба й природня боротьба між людьми”. “Так само шабляново та незалежно від усяких наукових дослідів малює автор теперішній контраст між буржуазією (до якої при Божій допомозі зачислює й селянство) і пролетаріатом. Безмірна різnorodність громадянських веретов у сучасному громадянстві, їх обопільні взаємини, їх боротьба і співдіяння — все те для нього темна вода в облацях. Так само тайна для нього й те, що громадсько-економічна та фінансова боротьба йде не тільки між буржуазією та пролетаріатом, але також внутрі кожного з тих таборів, кожної верстви, кожної громади. Нещасна формула про “клясову боротьбу”, що творить прогрес і цивілізацію, і її здійснення, яке обіцяють нетямучим різні, так само малотямучі ідеологи, були б присудом смерти для вселюдського поступу” (уривок із рецензії на статтю Л. Бича у “Вільній Україні” “Революція й органи самоуправи”).

Уступ 3: “Соціал-демократія і національна справа. “Т коли, наприклад, у Кавтського читаємо, що соціал-демократи невеликоруські в Росії повинні “виступити з усією силою за спільні пролетарські вимоги, а енергійну оборону окремих національних вимог, коли вони не містяться в загальних, залишити до того моменту, коли справа розв’яжеться в центрі Росії, і від того, яке це буде розв’язання, залежить також і конечна форма національних вимог”, то треба сказати, що кінець цього речення зовсім абсурдний, бо форма національних вимог не може диктуватися ніяким випадковим центральним рішенням, а тільки самсою суттю національного життя, а перша частина цього речення неясна і також централістично забарвлена. хибно кладучи вагу на те, що рішення соціального чи політичного значення в Росії мусять упасти в центрі і що для того центру соціалісти окраїн заздалегідь мусять урізувати свої програми власне на національним пункті. В устах Кавтського, централіста, ці слова не дивують нас ані трохи, але

чому ж редакція автономічного - федералістичного органу не сказала про них свою думку?!"

Уступ 46: Соціалізм і національний ґрунт. "Мені здається, що до видання "Вільної України" українські соціал-демократи приступили невідготовані і не дівбравши відповідних сил до цієї спеціальної праці. Є ще одна, глибша хиба, що була джерелом їх хитання в самих основах поглядів, — вони не уявили собі гаразд свого національного характеру, не відчували того, що вони наперед українці, а потім соціал-демократи; трактували те українство, як формальну концесію, а не як натуральний вислів своєї душі, і тому і не зуміли в свою публіцистику вложити душі та захопити нею ширші маси читачів. Це ще одна наука, що і в таких інтернаціональних справах, як соціалізм, здорові органічні парості можуть у кожній країні виростати тільки з вираженого національного ґрунту і тільки тоді вони перестануть бути сірою теорією і зробляться цвітучою дійсністю."

З поданого вище перегляду Франкових думок либонь кожний переконається, яку величезну кривду роблять нашому Великому Каменяреві ті, що у злій чи добрій волі приписують йому якусь прихильність до комуністичного ладу, а навіть діяльну пропаганду за цим ладом на українському ґрунті.

IV. ФРАНКО ПРО ВІРУ Й ЦЕРКВУ

Як у справі Франкових ніби то "комуністичних" поглядів, так і в справі його "безбожництва" нема у нас і досі правильної думки.

Деякі гр.-католицькі духовні кола й досі гостро ганьблять його за атеїзм. А знову большевики на всю губу гукають, що Франко був до смерті великим ворогом віри і церкви, зокрема католицької. Червоні москалі хотіли б Франковим авторитетом прикрити свою вандальську політику супроти релігії й церкви. Зокрема

виправдати насильне скасування унії в Галичині. Для цього вони на всі заставки використовують віршовані і прозові виступи Франка щодо релігії, зокрема проти войовничого польського католицизму, які він висловлював у молодому віці.

Захопившись соціалістичними думками, Франко підпав був zarazом і під вплив матеріалістичних думок, що їх держалися соціалісти. І як прозеліт, висловлював їх із усім запалом юнака.

У своїх спогадах про Франка згадує про нього відомий наш письменник Андрій Чайковський, що Франко "виявляв себе атеїстом, до того раз у розмові зо мною признався."*) Це тоді відпихало Чайковського від Франка, з яким пізніше він заприятелював. А другий Франків товариш і приятель, Володимир Левицький, заслужений в українській журналістиці під ім'ям Василь Лукич, згадує, як разом із Франком зайшли були вони до професора догматики о. Сембратовича (пізнього кардинала) на конференцію, що для нашої нації має бути на першому місці: віра чи народність. Розуміється, що Сембратович твердив, що — віра, а ми — пише В. Левицький — що — народність. Не помогли ніякі докази ані з боку нашого розмовника, ані нашого, хоч Франко висилювався, як тільки міг, по чім ми по двох годинах полемічної розмови розійшлись з тим самим, з чим прийшли**).

З поміж юнацьких віршів Франка, які протиставляють вірі — розум, найбільше обурював церковників його вірш "Товаришам з тюрми" з р. 1878, коли поетові було всього 22 роки, де стояли такі рядки:

**"Наша ціль — людське щастя і воля,
Розум владний без віри основ,
І братерство велике, всесвітнє,
Вільна праця і вільна любов!"**

*) Див. "Спомини про Ів. Франка". Бібліотека "Нового Часу" ч. 7, Львів 1926, стор. 35.

**) Там же, стор. 6.

З приводу цих слів багато говорилося й писалося аж до нашого часу про Франкову безбожність і неморальність. Але, якщо ми спокійно й холоднокривно проаналізуємо ці рядки, то не такими то вже страшними видадуться вони навіть для людей побожних. Адже ж Франко тут зовсім не відкидає віри й не бореться з церквою, а боронить права свобідного наукового досліду. А знову щодо “вільної любови”, то тут мова не про якусь звірячу любов, ані про якусь розпусту, а про право молодят братися з любови, а не женитися чи віддаватися з примусу батьків, з матеріяльних, станових чи якихсь інших спонук, як то часто бувало в Галичині того часу та й пізніше. Не забуваймо, що писав ці рядки Франко під впливом страшного удару, якого зазнав з причини свого арештування: о. Рошкевич, батько його нареченої, Ольги, спротивився шлюбові своєї доньки з “кримінальником”. “Вільної любови” Франко ніколи не розумів у підсуваному йому погляді. Про це він виразно говорить у своїй сільветці Михайла Павлика (в Літ. Наук. Вістнику 1905), який власне висловлював подібні наївні думки. Тепер ці вислови Франка з його юнацького часу з тріумфом підносять большевики, використовуючи не тільки ті писання, які Франко опублікував за свого життя, але й чимало таких речей, що спокійно спочивали в його архіві, бо автор не вважав за доцільне їх оголошувати. Ці речі геть уже по Франковій смерті почав випорпувати з його архіву та публікувати акад. Михайло Возняк.

Роздмухуючи ці Франкові — друковані й недруковані — писання, большевицькі “дослідники” промовчують усі ті його твори, що їх заперечують. А Франко і в своїх поглядах на релігію, як і на суспільно-політичні відносини та літературні справи, перейшов значну еволюцію. Тож не годиться винуватити чоловіка дозрілого за його “гріхи молодости,” що їх він спокутував сторицею.

Ще будши радикалом писав Франко в брошурі “Радикали і релігія”, виданій у 1898 році, оці слова: “Радикали ніколи не виступають і не виступали ані проти віри в Бога, ні проти жадної основи правдивої релігійності. Противно, до всіх людей щиро релігійних, а затим чесних і не фарисеїв, радикали мають глибоке пошановання, тим більше, що таких людей у наших часах небагато. Так само не виступали і не виступають радикали проти головних уставов церковних, проти церковних тайн і обрядів . . . Ми видали, каже він наприкінці, війну на смерть темноті й отуманюванню народу... Але ми твердо переконані, що розум і освіта не суперечні релігії і правдивій релігійності, але противно, мусять бути їх головною основою. Темний, дурний і тупий чоловік не може бути правдиво релігійним”*)).

Не забудьмо, що Франко виступав в обороні українського гр. католицького духовенства, пишучи в польській пресі про його заслуги. За це гостро виступив проти нього М. Павлик у “Народі”, закидаючи йому “попофільство.” Цей Павликів виступ сильно обурив навіть М. Драгоманова, який став по стороні Франка**).

Франко виступав не раз проти політики Св. Юра, але ця критика не торкалася ні релігії, ні церкви, ні загалу духовенства. Всі ті, що закидають Франкові безбожництво й підрив авторитету церкви, повинні б прочитати оці його рядки з його знаменитого “Отвертого листа до галицько-української молодіжи”:

“Без власних шкіл і без виробленої освітньої традиції, без перейнятого освітніми і народолюбними думками духовенства, без популярного і вищого письменства, яке могло б бодай на першій гарячій порі заспокоювати всі духові потреби величезної маси, без преси, яка

*) Ця брошура передрукована тепер у журналі “Вільна Україна”, див. зб. 11, ст. 32 - 35; там на ст. 34 - 35 див. подані вище Франкові слова.

***) Див. про це в “Переписці М. Павлика з М. Драгомановим”, т. VII, стор. 167.

могла б ясно держати і систематично боронити стег національності та приложеної до місцевих потреб свободної культурної праці, без надії на спільну фалянгу зповні свідомих і на висоті сучасної освіти стоячих репрезентантів у законодавчих тілах і без міцної опори в масах народу та інтелігенції наша Україна готова знов опинитися в ролі ковзала, на якому різні чужі молоти вибиватимуть свої мелодії, або в ролі крілика, на якому різні прихильники вівісекції будуть dokonувати своїх експериментів”.*)

Франко мав тут на увазі Наддніпрянську Україну у зв'язку з тими перспективами, які відкрилися перед нею в наслідку революції в Росії. Тим цікавіша його заввага про духовенство, нав'язна безперечно галицько-українською дійсністю, де духовенство в великій мірі було власне таким, яким його хотів бачити Франко на Наддніпрянщині.

То ж не дивно, що не зважаючи на весь свій радикалізм, мав Франко чимало приятелів серед духовенства й не раз був мило баченим гостем під попівськими стріхами. І ніколи він не згіршив ніже єдиним словом релігійні почування своїх гостинних господарів. Він умів шанувати переконання інших людей — і політичні й релігійні. І хоч був свого часу окричаний матеріалістом, ніколи не заперечував власне духової сторони в людському житті, про що аж надто проречисто свідчить його гимн “Вічний революціонер”, де він говорить про “дух, що тіло рве до бою” (1880 р.). Ще зовсім юнаком будши, надрукував був Франко вірш про “Божеське в людськiм дуєi”, так озиваючися до Бога:

**“Коли Ти в світ слав рід людський,
Життя людей зробив борбою,
Свою Ти божеськість їм дав —
Дух, творчу силу із любовою.**

*) Див. “Літ. Науковий Вістник” 1905, квітень, стор. 14.

Людськеє серце грїх сїлямив —
І роз'єднав людей з Тобою,
І помрачилась в їх серцях
Та творчість духа із любовою.

Та встало світло по тьмі ночі,
Ти поєднав людей з собою,
Нове життя у світ живий влила
Знов творчість духа із любовою.

Дух наш із Твого духа родом,
І вічно зв'язаний з Тобою,
А вічні огнива ті,
Лиш творчість духа із любовою."

Вірш цей, поміщений у студентському часописі "Друг" з 1875 року (ч. 23, 13 грудня), Франко передрукував незадовго перед своєю смертю у збірці, "Із літ моєї молодости" (Львів 1914 р.), отже й на старості літ солідаризувався з висловленими в ньому думками.

А як цей "безбожник" глибоко розумів людину релігійну, свідчить інший Франків вірш, де він із незвичайною силою і проникливістю висловив її credo. Послухаймо ж, що говорить Франко устами цієї побожної людини:

"Єсть Бог і єсть він Богом моїм!
Його я в серці своїм чую,
В Ньому я днюю, з Ним ночую,
Він береже мене, мов мати:
Що я роблю, Він мусить знати,
Що я роблю і що говорю.
Він в моїх радощах і горю,
Він в моїх думках, в моїх мріях
І в моїх жалощах, надіях.

На Нього я поклав надію,
І все, що дію, з Ним я дію;
Що мовлю — в Ньому коріниться,

Всіх моїх мислей Він криниця,
І кожний відрух серця мого
Почався в Нім і йде до Нього.
Мене Він любить, як дитину,
Пильнує, тішить без упину,
І всі діла мої нотує,
І шлях мій до мети простує.

Щоб згладилась моя провина,
Він дав за мене свого Сина,
І щоб мої могутні крила
Не зупиняла, не гнітила
Важка матерії інертність,
Він дав душі моїй безсмертність,
Дав запоруку непохибну,
Що як умру, то не загину,
Що смерть моя — не скін фатальний,
А вхід до раю тріумфальний.”

Щоб таке написати, треба самому мати віру в своїм серці й душі.

Але найкращим свідоцтвом Франкової віри в божеськість людського духа й його перевагу над матерією є його знаменита поема “Мойсей”, яку повинен знати кожний щирий український патріот.

Згадаймо ще й про чудові Франкові поезії на релігійні теми: “Рука св. Дамаскина”, “Чудо св. Николая” й ін., які друкувалися свого часу в шкільних читанках, та п’єску “Суд св. Николая”, найвартнішу річ із свято-миколаївської літератури, — якою любов’ю до віри свого народу вони перейняті!

Та від висловлень і заяв самого Франка звернімося до свідоцтв людей, що добре знали його й його відношення до церкви й релігії.

Отже першим хронологічно є свідоцтво Михайлини Рошкевич, замужньої Іванець, сестри його нареченої Ольги. Оповідає вона, який Франко був тактовний у

справах, що торкалися релігії й церкви і як гнівався, коли хтось їх трактував тенденційно й грубо.

“Того року, — згадує М. Рошкевичівна, — коли його заарештували, він приїхав був на цілий май з Павликом (до Лолина). Франко був незадоволений з Павлика, що, як ходив по селі і займався збиранням народніх пісень, багато непотрібно розбеленджував про священників між селянами, порівнював їх життя з життям пароха і т. п. Це його іритувало, бо вважав за не-тактовне”.*)

А знову д-р Іван Куровець, відомий у Галичині лікар і громадський діяч, пише в своїх спогадах про Франка, що він “ніколи не послуговувався ані клеветою, ані злобою, не висміював ніколи духовенства, як то, не знаю, з якої причини представляла собі переважна частина нашого духовенства”**). “В розмові з молоддю — каже він далі — Франко ніколи не впливав на молодь агітаційно, підбехтуючи її проти якогось начальства, або релігії, духовенства, як то думало собі старше українське громадянство тодішніх часів” (ст. 20). А В. Левицький-Лукич оповідає, що поїхав був раз із Франком на великодні свята до Завалова, де його тесть, о. Гузар, був парохом. “Франко не тільки весь час нашого побуту в Завалові ходив враз з нами пильно до церкви, але що більше, ставав у крилосі і брав діяльну участь у всенароднім святі, чим так собі з’єднав мого тестя, незвичайно взірцевого священика, що той запрошував його прибути на довший відпочинок до Завалова” (там же, ст. 9).

Послухаймо ще священика, покійного о. Ол. Волянського, пароха Криворівні, куди Франко приїздив на літній відпочинок.

“Зараз першої неділі той ославлений атеїст явився в церкві, зайняв місце поміж господарями, а коли поча-

*) Михайлина Рошкевич-Іванець, Спогади про Івана Франка. Льв. збірkv: Іван Франко у спогадах сучасників. Львів 1956. стор. 132

**) Див. згадані вище “Спомини про Франка”, вид. “Нового Часу”, стор. 24.

▼ Но.:

лася Служба Божа, підійшов до крилоса і співав разом з дяками. . . . Поява Франка і проф. Грушевського (в церкві) викликувала велике враження на населення, яке відмальовувалося на його лицях та ще з більшою пошаною відносилися мої парохіяни до них за те, що не стидалися зайняти своїх місць у церкві між господарями і так, стоячи поровень з ними, слухали Служби Божої” (там же, ст. 68).

“Не моя річ рішати — пише далі о. Волянський —, чи Франко був атеїстом, чи ні, але своїм примірним поведінням і то всюди, де не сходився б з людьми, ніколи не порушував теми про віру і церков, а де хто другий необачно щось такого сказав, він своїм рішучим словом затер це немиле враження необачного вислову.

Пригадую собі, як Франко, присутній при якійсь такій полемічній дебаті про віру, не забирав зовсім слова, а коли полеміка заходила до точки кипіння, тоді сказав: “Лишім ми віру нашому народові, бо то є ще один амальгам, який його держить!” І цим перервав дискусію в найгарячішій її точці” (ст. 69).

Те саме каже й д-р. Іван Куравець:

“В часі перебування в Криворівні . . . кожної неділі та свята ходив з проф. Грушевським і іншими письменниками до місцевої церкви на богослуження, а по відправі йшли всі гуртом до місцевого священика о. Волянського на розмову. На донос одного з довокільшніх священиків станиславівський єпископ о. Хомишин зробив строгий виговір о. Волянському й зажадав оправдання, як він, як католицький священик, дозволив входити до церкви не католикам, як Франко і проф. Грушевський (обидва були православні), а ще до того приймав їх у своїм домі. За цей “злочин” попав о. Волянський у єпископа у велику неласку” (ст. 28—29)*).

*) Д-р Курівець помилився, назвавши Франка православним. То Франкова дружина була православна, а не він.

Згадаю ще, що так само говорився Франко, будучи в Дулібах та сусідньому Голобутові, як пише про це А. Кігічак у статті “Іван Франко в Голобутові”.

В домі о. Шанковського — каже він — познайомився Франко з власником Голобутова, українофілом графом Яном Тарнавським і “вони обидва служили постійно старенькому шамбелянові Левові до Служб Божих та виспівували з дяками в крилосі вечірні. Так саме в Голобутові, Франко не опускав Служб Божих”^{*)}).

Проф. Лев. Шанковський оповідав мені, що Франко перед своїм одруженням щороку приїздив на феріях до його батька Петра, що був священником у с. Дулібах, і ніколи не пропускав ні одної Служби Божої — ні вечірні, ні утрені, ні літургії, співав із дяками й читав апостола.

А знов д-р Микола Рибак оповів мені зі слів свого покійного батька таке про відношення Франка до Бога і релігії: “Мій батько, Амброзій — казав д-р Рибок — в останнє парох села Соснів, Підгаєцького повіту, завжди і при кожній нагоді підчеркував, що закид, роблений Франкові щодо його невірства, є цілком безпідставний. При тому не раз казав, що Франка можна посуджувати про те, що він не конче годиться з усіма церковними правилами, але віра в Бога у нього була і ніколи не була захитана. Батько мій був один рік у гімназії в Дрогобичі, в 5-й класі. Франко був тоді в 8-й класі. В гімназії вважався він за побожного учня. Завжди на екзорті голосно проводив молитви і співав кондаки. Часто заходив у Дрогобичі до церкви і годинами співав із дяками в крилосі. Одного разу у липні зібрав Франко колег, між іншими й мого батька, і всі пішли до Нагуєвич на празник св. Івана. Франко пішов на хори помагати дякам. По Богослужбі пішов із товаришами до свого батька в гостину. Там було більше людей. Хтось у розмові, здається якийсь бориславський робітник, ви-

^{*)} Див. “Новий Шлях”, 1952, ч. 63 з 29. V, стор. 4.

словився був проти божеськості Христа. Тоді Франко, цитуючи чуда Спасителя й чуда Його наслідників, доказував Його Божество. Той виступ Франка зробив на мого батька незатерте враження.

А пізніше — Франко був тоді ще цілком здоровий, батько запитав його, чи він ходить до церкви. На те Франко відповів, що любить молитися, але в тихій сільській церкві, вечером при сумерку. Там він може скупити свого духа до щирої молитви. Натомість, — сказав, — не любить молитися по міських церквах, де гамір, де люди не моляться так, як належить, де й він не може зосередити своєї уваги для молитви.

В часі, коли Франко був уже спаралізований, со-трудником у його парафії, Волоській церкві, був москвофіл о. Василь Гургула. Коли батько раз зайшов до о. Гургули, який особисто був дуже порядною, чесною людиною і прикладним священиком, зайшла у них розмова поро Франка. Це був час ходження зі свяченою йорданською водою. О. Гургула сказав тоді: Коли б хто закинув Франкові безбожництво, я перший би це спростував. Я від кількох років ходжу до нього з йорданською водою і хрестом. Він завжди мою появою дуже тішиться, розмовляє, запрошує, щоб я його відвідував. Коли даю йому цілувати хрест, він обіймає його своїми спаралізованими руками, пригортає до серця і цілує. З його очей тоді цюрком течуть сльози”.

Таких фактів можна б навести ще більше. Всі вони свідчать, що Франко зовсім не був таким ворогом церкви й духовенства, як його малюють большевики. Та й як міг бути ним автор “Панських жартів”, “Гвана Вишенського”, “Мойсея”, або хоч би оповідання “Чума”, де Франко так гарно змалював постать народодлюбця о. Чимчикевича.

Франко не був ворогом ні релігії, ні церкви, ні духовенства, а ворогом надуживання релігії і церкви у ворожих для народу цілях. Галицьке гр. католицьке духовенство, що в 70-90 роках мин. ст. перебувало в пере-

важній своїй більшості в москвофільському таборі, відзначалося своїми назадницькими, протинародніми поглядами й діями й це, очевидно, не могло не викликати в українському народньому таборі ворожого до нього відношення.

Саме через таке протинародне становище зараженого москво й царєфільством клеру виступав проти нього свого часу і Франко, може не раз у запалі й перекилявши занадто палицю на один бік. Але з роками він у своїх поглядах позбувся колишніх юнацьких крайностей. Правда, доводилося Франкові й пізніше ставитися критично до Святоюрської політики й полемізувати з Митрополитом Андреем, але Владика не кинув за це на нього анатема. Навпаки, Митрополит щиро шанував Великого Каменяра, відвідував його в його хаті, вітав його в 1913 р на врочистій академії у львівському театрі з нагоди 40-літнього ювілею, а будучи в 1917 р. в Києві, на бажання Франкової доньки Анни відправив у костелі панахиду за нього та зворушливими словами промовив про його незабутні заслуги.

V. ЗАСЛУГИ ІВАНА ФРАНКА

Зберемо тепер коротенько, що саме зробив Франко для українського народу. Щоб вичислити тільки самі наголовки того, що він понаписував, треба б цілої книжки, а його діяльність, як знаємо, не обмежувалася тільки писанням. Адже ж працював Франко багато й на громадському полі. Але що він орудував найбільше таки пером і найбільшої слави зазнав саме за свої писання, то й говоритимемо тут тільки про його письменницьку діяльність, тим більше, що про громадську згадали ми вище при огляді його життя.

Якщо поминути Франкову газетярську роботу, яку він мало не щодня виконував ради шматка хліба, то

й тоді розміри й різноманітність його письменницької діяльності не можуть нас не дивувати.

Візьмемо насамперед **красне письменство**. Справедливо ставлять тут Франка поруч із Шевченком. Це дійсно в нас другий щодо значення і впливу письменник і то письменник всеукраїнського розміру. Та ще більша його вага для Галичини. Тут у нього не було суперників. То вже геть пізніше появилися на західноукраїнських землях визначні таланти, що своїм значенням і впливом перейшли межі свого краю — Стефаник та Семанюк (Черемшина) в Галичині, Кобилянська — на Буковині. А перед Франком Західня Україна мала тільки одного визначного творця, що вславився й геть поза своєю тіснішою батьківщиною — Йосипа Федьковича. А так — була в нас тут мало не пуста.

Та й щодо змісту тодішнє галицьке, не кажу вже про буковинське, письменство було незвичайно кволе й часто-густо далеке від життя. Франко вдунув у нього живого духа. Він, ідучи слідом визначних — і своїх — наддніпрянських, і чужих — європейських письменників, почав малювати справжнє, реальне, сказавши по-вченому, життя народнє й малювати його правдиво, таким, як воно було в дійсності.

І тому лицедії, що їх він описує у своїх творах, це не якісь мертві ляльки, а справжні живі люди, з своїми болями й радощами, своїми змаганнями і поривами. Тому ці Франкові твори й ніколи не постаріються, а все промовлятимуть до нас своєю непідробленою правдою. Це, так би мовити, їх вага чисто письменницька. Але не менша й громадська їх вага, а надто в тому часі, коли появлялися, бо тоді ще, як уже згадано вище, панували в краю дикі погляди на народ і його життя.

З цього погляду Франкові твори мали велике виховне значення, знайомлючи громадянство з народнім побутом та звертаючи його увагу на життя й потреби широких народніх верств. Вони вчили любити свій на-

род і працювати для нього. Це внутрішній бік Франкових творів. А є ще й другий бік — це збагачення нашого убогого тоді красного письменства і щодо його **зовнішнього вигляду**, наближення його і **щодо форми** до європейської літератури.

Франко давав і короткі нариси й довші оповідання, навіть великі романи. А ще більшою різноманітністю відзначається його віршування. Адже ж він присвоїв українській літературі різні роди, різні форми, різні розміри віршу, вироблені на Заході, а у нас тоді або мало знані, або недосконало вироблені, або й цілком непрактиковані. Тут стала Франкові у великій пригоді його широка обізнаність із європейською поезією та його невисипуща перекладна діяльність.

Франко сам один, більш, ніж хто інший з українських письменників, присвоїв нашій літературі багату спадщину світового красного письменства. Він познайомив земляків із найвизначнішими творами старинного світу — греків і римлян, а також індійської й арабської літератури, літератури європейських народів — середньовічної й нового часу — німецької, французької, англійської, італійської, єспанської і т. д., на решті літератур слов'янських — московської, польської, чеської, болгарської й сербської. Звернув Франко увагу й на старе українське письменство, вибираючи з нього цікаві оповідання, які подав нам у перекладі на нашу теперішню літературну мову.

Друга велика заслуга Франка — це його твори, **призначені для дітей**. Його можна назвати правдивим батьком української дитячої літератури. Цілі покоління нашої дітвори виховувалися і виховуються на його “Лісі Микиті”, “Коли ще звірі говорили”, “Абу — Каземові капці”, “Коваль Бассім”, та інших оповіданнях і казках, добре відомих кожному з нас. А ще не треба забувати, що Франко звертав увагу й на потреби **школи**, що він склав низку віршів та статейок для різних шкільних читанок.

Чимало зробив він також на полі популярного, себто доступного для ширших верств народу, письменства, зладивши цілу низку гарних книжечок: про гроші й скарби (“Розмови в Добровільській читальні”), про панщину в Галичині, про українські коляди, Івана Вишенського, про потопу світу, про поступ і т. д. А скільки то він повидавав для широкого вжитку різних творів — і наших, і чужих письменників із своїми передмовами та поясненнями, скільки то поперекладав популярних речей із чужих мов для просвіти і усвідомлення українського народу, — годі й вичислити!

Крім того, сила - силенна його писань для народу появилася по різних часописах (“Хлібороб”, “Народ”, “Свобода”, “Громадський Голос” та ін.) — про справи освітні, господарські, громадські й політичні.

Варто тут піднести, що Франко один із перших звертав увагу наших людей на кооперацію та її користь у господарстві. Та й загалом справам господарським, економічним надавав він великої ваги, багато про них писав і говорив — на різних зборах та вічах. До речі буде тут згадати, що вже для одного з перших народніх віч, які почали скликувати в Галичині наші діячі, виготовив Франко основну доповідь про економічні справи, яка лягла в основу винесених цим вічем домагань (1883 р.)

Але Франко, як знаємо, не обмежувався виключно красним письменством та писанням для народу й дітвори. Велику частину його письменницької діяльності становить так звана публіцистика, себто статті про різні громадські й політичні справи, що їх він силу-силенну містив по газетах та часописах. Не було ніодної болячки галицько - українського життя, якої б він не торкнувся. Статті ці, погребані по найрізніших своїх і чужих часописах, уже здебільшого недоступних широкому читачеві, тепер забулися, але у своїм часі мали вони велику вагу й велико причинилися як до усвідомлення громадянства, так і до поліпшення відносин у краю.

Франко був у нас одним із кращих газетярів. Кожна його стаття й досі читається з цікавістю, бо раз, що писані вони були живо, з великим талантом і запалом, а друге — з великим знанням обговорюваної справи. Публіцист із Франка був меткий і грізний. З ним було небезпечно зачіпатися його супротивникам, бо він із місця давав гостру, дотепну й болючу відсіч, яка геть нищила того, хто відважився виступити проти займаного ним становища.

Особливо сильно дешкулювала його публіцистика крайсвим можновладцям, надто дописи в поступових німецьких віденських газетах, куди не сягала рука галицького цензора. Тут Франко немилосердно здирив машкару з бутного польського шляхетки, що правив краєм, виказуючи незбитими доказами всю нікчемність і злочинність галицької адміністрації.

Не раз друкував Франко ці свої політичні твори у вигляді сатир, в яких висміював галицько-польських верховодів та створені ними відносини в краю. Пригадаймо такі його дотепні оповідання, як “Свинська конституція”, “Звірячий бюджет”, “Історія однієї конфіскації”, “Гострий — прегострий пан староста”, тощо.

Ці Франкові дописи й політичні казки передруковувала вел велика німецька преса цілого світу, а звідти появлялися вони й на інпальтах інших чужоземних газет. Завдяки цьому вони звертали загальну увагу на галицькі відносини та примушували крайову й центральну владу рахуватися з Франковим голосом.

Крім публіцистики займався Франко також критикою, себто оглядом та оцінкою літературних творів, як своїх, українських, так і чужих письменників. І тут поклав Франко великі заслуги, познайомлюючи земляків із видатними явищами українського та світового письменства.

Досить буде сказати, що йому належать оцінки творчості Шевченка, Федьковича, Марка Вовчка, Мордовця, Старицького, Самійленка, Лесі Українки, Кримського, Коцюбинського, Стефаника та багатьох інших письменників. Не одного з молодих письменників вивів він у люди, звернувши на них увагу українського громадянства.

Годі вичисляти тут довгу низку імен чужих письменників, про яких писав Франко, але не можна не зазначити, яку велику вагу мали ці його нариси для української культури. Цими своїми розвідками розкривав Франко перед нами цілий чужий світ. Знайомлючи нас із найкращими творами світового письменства, показуючи, що в них було гарного й корисного, вчив він нас шанувати і наслідувати їх. Ці Франкові писання становлять дуже важливий додаток до його перекладної діяльності, про яку згадано вище.

Але Франко має в нас заслуги не тільки, як письменник, але й як редактор. Впродовж свого життя доводилося йому редагувати не один часопис і завжди він ставився до цієї праці незвичайно уважно, дбайливо, пильнуючи, щоб книжка вийшла цікава й гарна. Особливо багато праці вложив Франко в "Літературно-Науковий Вістник," що його провадив майже десять років (1898 - 1906). Він незвичайно сумлінно перечитував надіслані твори молодих письменників і часто-густо переробляв їх не до пізнання, вигладжуючи й причепурюючи, справляючи мову і т. д. і аж тоді пускав їх у друк. Цим він багато зробив для початковців, навчаючи їх, як треба писати. І не один із них завдяки Франковій допомозі вибився на правильний шлях і став путящим робітником на нашій літературній ниві.

Лишається тепер нам згадати ще про заслуги Франка для української науки. І тут його ім'я записане тривкими буквами, як ім'я одного з найпередовіших наших науковців. Також і тут проявилася багатобічність

його таланту та невсипуща роботящість, даючи у висліді великі здобутки.

Як науковий діяч, полишив Франко багату спадщину в різних ділянках знання. Найбільше заслужився він на полі вивчення українського письменства та української народної творчости. Працював він з однаковою запопадливістю і над старим, і над новим письменством, вивчаючи, чи то окремі твори, чи то всю творчість якогось письменника, чи то твори якоїсь доби — старої князівської або 16, 17, 18 і 19 століть.

Крім того, дав він нам кілька загальних оглядів історії нашої літератури, між іншим драматичної. Не обмежуючися розвідками, по видавав Франко й чимало самих пам'яток, наприклад, із старої літератури збір апокрифів (себто релігійних творів, що не були признані церквою, а проте були широко розповсюджені і мали великий вплив і на книжну літературу, і на народню творчість), цілу низку творів із літератури 17 - 18 ст., а з нової твори Шевченка, Федьковича, Забіли, Руданського й ін.

Цікавлячися ще з юнацьких років народнім життям, побутом і творчістю, збирав, записував і видавав Франко народні пісні, казки, байки, приказки та різні звичаї. Йому належить м. і. великий збір приповідок. Крім того про все це писав він по наших і чужих наукових виданнях. Особливо цікавився Франко українськими історичними піснями, про які полишив кілька цінних розвідок. Так само пильно вивчав він і народній побут та писав про нього. Особливо цінний його опис рідної Бойківщини, яку він перейшов здовж і впоперек.

Не поминув Франко у своїх дослідях і минулого України. Чимало розвідок полишив із історії Галичини, по її прилученні до Австрії, особливо про справи шкільні й економічні (шпихлірі, панщина). Зокрема цікавили його події 1848 р., яким присвятив низку розвідок і статей.

В останній добі свого життя багато уваги приділяв Франко стародавній нашій історії. Та не тільки українською письменністю, історією й побутом займався великий наш каменярь. Він вивчав минуле, звичаї й перекази та пам'ятки письменства і чужих народів, досліджуючи їх зв'язки з історією, звичаями й усною або книжною творчістю українського народу. На окрему згадку заслуговують його дослідження над релігією загалом та святим письмом зокрема.

Оттаке широке коло наукових зацікавлень мав славний син дрогобицького коваля. І його праці в усіх цих ділянках незвичайно збагатили нашу науку. Без них не може обійтися тепер ні один науковець, ні свій, ні чужинець, що працюють над справами, які були предметом Франкових дослідів.

А ще ж треба додати до цього силу-силенну його оцінок різних наукових, політичних та літературних книжок і видань, розкиданих по багатьох часописах, як українських, так і чужих — німецьких, польських, російських і чеських. Це був теж величезний вклад у нашу культуру й науку*).

Та крім усіх цих великих заслуг Франка для української науки, літератури й політичної думки, годиться згадати ще про одну теж неабияку його заслугу перед українською нацією. Я маю тут на увазі його заподіливу працю над виробленням української літературної мови. Скрізь, у кожного культурного народу літературна мова розвивається й удосконалюється саме працею його великих письменників. Так воно є і в нас. І ось зараз за Шевченком та Кулішем, як основоположниками нашої літературної мови — поетичної й наукової, йде саме Іван Франко.

Він своєю невтомною працею на всіх ділянках нашого письменства впродовж усього свого трудящого

*) Ширше про наукову діяльність Івана Франка я говорю в 4-ій книжці журналу "Київ" 1956 р.

життя багато причинився до її всебічного розвитку та збагачення.

Отож у тому, що українська мова надається до вислову високих думок і почувань нарівні з мовами інших культурних народів, є у великій мірі Франкова заслуга. Він свідомо дбав про чистоту та правильність своїх творів, старанно пильнуючи, щоб його писання і щодо мови були близькі та зрозумілі кожному українцеві, звідки б він не походив.

Правда, в першій добі Франкової літературної діяльності його писання носять іще виразні сліди місцевої галицької говірки, але в дозрілих роках він уже свідомо наближав свою письменницьку мову до мови найкращих майстрів з-над Дніпра. Тепер, передруковуючи свої давніші твори, Франко уважно переглядає їх мову й заступає говіркові вирази загально-українськими.

Щедрою рукою черпаючи з живого джерела народньої мови своєї тіснішої батьківщини, Франко вміло поєднував її скарби з духом і вимогами всеукраїнської літературної мови. Тому його мова, особливо мова доби найвищого розквіту його таланту, стала зразком нашої письменницької мови, що його мусимо всі ми наслідувати.

Отож, коли ми зважимо все те, про що мова була вище, то зрозуміємо, чим був для нас Франко. Це був дійсно зелетень, якого ми повинні глибоко шанувати, як справжнього свого, кажучи його ж таки словами з поеми "Похорон", —

**"Товариша у боротьбі за волю,
Войовника, що був проводир нам,
І сівача, що сів кращу долю,
Будівника, що клав величний храм
Будуччини."**

ЗАВВАГИ ПРО ВИВЧЕННЯ ФРАНКА

Оцей нарис життя й діяльності Великого Каменяра є другим, перегляненим і значно доповненим виданням моєї брошури “Хто такий Іван Франко”, яка появилася десять років тому на скитальщині в Авгсбурзі в 1946 році, друкowana на цикльостилі в незначній кількості примірників.

Друкуючи тепер той нарис із нагоди великих Франкових роковин, я додав до нього три окремі розділи, щоб спростувати всю ту неправду, яку ширять про Франка большевики, називаючи його одним із своїх ідеологів — учнем і послідовником “великих революціонерів-демократів” — Белінського, що був запеклим ворогом українського національного руху, Добролюбова й Чернишевського та мало що й не самого “великого пролетарського письменника” Максима Горького, який подібно до Белінського з презирством ставився до української літератури.

Большевицькі писаки, на приказ “уряду й партії” з усіх сил намагаються довести три тези. А саме, що Франко з юнацьких літ до самої смерти був “обернений обличчям до Росії”, гарячим прихильником російської культури й літератури та співцем “возз’єднання” всіх українських земель із Московщиною; що він із своїм світоглядом наближався до комунізму й так, як комуністи, був ворогом релігії й церкви.

Але, на жаль, Франка і в деяких колах греко-католицького духовенства — в краю — вважали, а в ЗДА та й ще й досі вважають за безбожника й сівача комуністичних ідей, то я мусів докладніше спинитися на цих похвалах чужих і обвинуваченнях своїх, щоб виказати їх нестійність. Поза тим я ні в чому не змінив характеру свого давнішого нарису, хоч і як хотілося б показати, що Франко в своїх поглядах на цілий ряд справ і пи-

тань значно відступив від своїх думок юнацької доби: і в поглядах на літературу, і на громадсько-політичні справи, де від молодечого радикалізму дійшов до реформізму зрілого віку — в питаннях української політики в межах Австрії, як про це вимовно свідчать не тільки його публіцистичні статті з десятиліття перед його тяжкою хворобою, але й белетристичні твори. Досить перечитати хоча б, напр., його повісті “Перехресні стежки”, а особливо “Хома з серцем і Хома без серця”.

Але ніколи він не спроневірювався ідеалам самостійності України та демократизму.

Взагалі, вивчаючи Франків світогляд, треба пам'ятати оці слова німецького дослідника, В. Лянге-Айхбавна: “Великих письменників, які переростають свою суспільність, брати в карби не можна. Захоплені якоюсь однією ідеєю, їхній цілий світ почувань, афектів, емоцій, настроїв, імпульсів, стремлінь, волевих змагань є до тієї міри подразненим, що на кожне явище, на кожну, навіть найменшу, найдрібнішу подію наступає така сильна реакція, яка дуже часто стоїть у противенстві не тільки до змісту цього ж явища, але й у противенстві до імпульсу цього ж письменника в іншій ділянці. У великого письменника всі душевні сили переростають інтелектуальні сили, тому й уся його творчість не тільки стоїть у противенстві до всього окружаючого, але ще частіше у противенстві до поглядів його самого, висловлених раніш чи пізніш”^{*)}).

На жаль у нас досі нема не тільки належного огляду розвитку Франкового світогляду, але й докладної його біографії. Найкращим його життєписом і досі ще лишається нарис, що його додав до 3-го видання “З вершин і низин” редактор цього видання, покійний Василь Сімович (В. Верниволя), але цей нарис надто неповний і полишає багато фактів із життя Франка та не спиняється на еволюції його світогляду. А все те, що появляється тепер за залізною заслоною, є з дуже ма-

^{*)} Див. W. Lange-Echbaum, Genie und Ruhm, Muenchen 1928, цитую за статтею др. Гр. Лужницького, І. Франко про завдання і цілі театру. “Київ” 1956, кн. 4, ст. 163.

лими вийнятками халтура, неварта нашої уваги. Советські автори — волею чи неволею — мусять спотворювати життя, діяльність і погляди великого борця за волю України, за її самостійний культурний і політичний розвиток.

Навіть Франкові твори, що тепер виходять у Советському Союзі, препаруються в угоду режимові. З них усувається все те, що противиться большевицькій ідеології, як ніби то “неорганічне” для його світогляду.

Досить заглянути до 20-ти томового видання Франкових творів, що їх випустило Державне видавництво в Києві, щоб у цьому переконатися. Так, із поезій не бачимо ні однієї, де Франко оспівує самостійну Україну. Вони зникли без сліду для підсоветського читача. З циклю “Україна” полишилася тільки одна поезія “Моя любов”, зате бракує: “Не пора”, “Ляхам”, “Розвивайся ти, високий дубе”. Навіть із “жидівських мелодій” викинено перші чотири: Самбатіон, Пірря з жидівських перин, Асиміляторам, Заповіт Якова, бо й вони б’ють по большевицькому режимі (див. т. X, Київ 1957).

Серед поем не знайдемо “Великих Роковин” (див. т. XII, 1953). Така сама доля постигла й публіцистику — все те, де Франко б’є комунізм, зникло, або цілком, або усунено з даного твору, як от хоча б наведені мною уступи з Франкової брошури “Що таке поступ” (див. т. XIX, Київ, 1956).

Тому я вважав за доцільне використати в новому виданні нарисю свою давнішу статтю, в якій зіставив разом усі Франкові критичні висловлювання проти комуністичної небезпеки.

Вони бо болюче б’ють не тільки по большевицькій системі, а взагалі по всякому режиму, де тотально панує одна деспотична партія.

Не дивно, що на цю статтю звернув був бачну увагу німецький нацистський цензор, коли я вперше надрукував її в 1943 році у “Львівських Вістях”. Він сконфіскував усі ті місця, де Франко громить так звану “Народню державу”, захвалювану “Ерфуртською програмою” німецьких соціал-демократів, як неперевршений

ідеал людського співжиття. І не дурно, бо заведений більшовиками в СРСР лад цілком ідентичний з нацистським. Це та сама народня тюрма, що її так пророчо передбачав Франко.

Повний текст цієї статті я опублікував уже на скитальщині в 3-му випуску “Літературно-Наукового Збірника” покійного Юрія Тищенка-Сірого (1948).

Згодом, у 1951 р. фактичний матеріал цієї статті передрукувало паризьке “Українське Слово” (“Іван Франко про соціалізм”, чч. 494 і 495), а ще перед тим, у 1950 р., я спопуляризував Франкові погляди на комунізм у “Свободі”. Відтоді стали вони загальним набутком Франкознавства. Їх цитують, звичайно зовсім не згадуючи про джерело, звідки їх взято, з винятком тільки проф. Є. Онацького, що в своїй статті про Франка в аргентинському тижневику “Наш Клич” (“Дух, що тіло рве до бою”, 1956, ч. 32 з 6 вересня) вважав за вказане покликатися на джерело наведених ним цитат.

Розуміється, я не маю за це жадних претенсій до авторів. Тішуся, що вони допомагають розвіювати наклепи на Франка про його ніби то комуністичні симпатії.

Кумедно, що замість подяки за те, що я повишукував із різних, здебільшого широкій публіці недоступних видань, мене стрінула була з боку якогось псевдоніма, що не відважився виступити з відкритим заборолем, лайка, чому я так довго ховав перед громадянством ці Франкові думки, вбачаючи в цьому зловмисність з мого боку. Мовляв, В. Дорошенко сам був марксист і соціалдемократ, тому й мовчав*).

Але замість відповідати моєму інвестигаторові, я міг би запитати його, чому досі він сам не заговорив про ці Франкові думки, а ждав, аж я їх вивів у світ?

Дивно, що п. Подолянин, що любить стріляти зза плота, за компанію зі мною не лайнує і самого Франка за “спізнену балакучість”, як він чемно назвав мої довідки. Чейже й Франко був соціаліст, а це не перешкодило йому в зрілому віці виступити з критикою соція-

*) К. Подолянин, 3 минулих літ. Лондон 1954, пор. ст. 54 і 55.

лістичних утопій. Але, видно, навіть, у такого, вільного від усяких ідеологічних “гріхів”, послідовника евангельського фарисея, як п. Подолинин, руки закороткі для розправи з Франком — мигтарем, хоч він і наподоблює в своїх писаннях советських майстрів: та сама логіка, те саме перекручування чужих думок, та сама лайка на людей не з його табору, як і в советчиків. До них власне й переходжу. З того, що появляється про Франка за залізною заслоною, мають вартість хіба лише публікації фактичного матеріялу, який стосується його життя і творчости, передусім із його архіву, зокрема листування та спогади його сучасників. Натомість усякі розвідки про Франка — повторяю — мало коли чогось варті, а здебільшого навіть шкідливі своїми перекрученнями, або й звичайними вигадками.

Але навіть фактичний матеріял большевики преларують на свій лад, викидаючи небажані їм факти чи думки. Найкращим доказом цього є великий збірник спогадів про Франка, що вийшов цього року у Львові.

Передрукуючи чимало з давніше опублікованих спогадів, як от напр., д-р Вол. Охримовича, Мих. Мочульського, о. Ом. Волянського й ін., редакція значно їх почистила. Не говорю вже про те, що цілий ряд дуже цінних спогадів, як от С. Вітика, М. Грушевського, Д. Дорошенка, А. Ніковського, С. Шелухина й ін., цілком пропустила, як спогади людей, проscribedованих у Сов. Союзі.

Отже супроти такого стану Франкознавства за залізною заслоною, й далі зберігають свою вагу праці давніших дослідників чи то зперед першої світової війни: М. Драгоманова (оцінка Франкової творчости, подана в 1-му виданні “В поті чола” 1890 р.), Євгена Дегена з р. 1897, С. Єфремова, А. Кримського, М. Євшана з 1913 р., Р. Заклинського й ін.), чи то з доби української державности, чи з часу так зв. українізації 1924—1929 рр., коли виходили прегарні нариси Миколи Зерова, Павла Филиповича й інших наших визначних літературознавців, що їх згодом знищили червоні москалі.

Із колишніх збірних видань, присвячених Франкові, заслуговують і тепер на нашу увагу збірник “Іван

Франко”, видання “Книгоспілки”, Київ, 1926 р. і книга 6 (20) “України” М. Грушевського, що вийшла того ж таки року. В обох цих виданнях маємо низку цінних розвідок і спогадів.

Особливо багато потрудився над дослідженням життя і творчости Івана Франка й публікуванням спадщини з його архіву покійний академік Михайло Возняк.

Та всі ці розвідки й видання тепер майже недоступні для підсоветських читачів, навіть для дослідників, бо їх автори об’явлені “ворогами народу”, а твори їх заборонені.

Отже правдиво освітлювати життя й діяльність Івана Франка можна тепер тільки у Вільному Світі. І треба піднести, що великі сьогорічні Франкові ювілеї причинилися до появи праць, які поставили собі за цілю висвітлити його життя і працю. Заходом американського відділу Наукового Т-ва ім. Шевченка вийшов у Нью Йорку “Вибір із творів” Ів. Франка з гарною вступною статтею проф. Вол. Радзикевича. Товариство має випустити окремим томом ще й збірник доповідей про Франка, які друкувалися цього року в фейлетонах “Свободи”. (Розвідки К. Кисілевського, Б. Кравцева, Ол. Кульчицького, Гр. Лужницького, В. Янова й інших). Подібні збірники готують і інші видавництва — Українська Вільна Академія в Нью Йорку й редакція “Української Літературної Газети” в Мюнхені. Крім того, майже вся українська преса, що виходить у Вільному Світі, містила з нагоди Франкового року цілу повінь різних статей. Деякі з них полишаються тривким набутком Франкознавства. Зокрема слід відзначити присвячені Франкові випуски таких поважних наших журналів, як філядельфійський “Київ” (кн. 4 за липень-серпень ц. року з розвідками й оглядами С. Гординського, Гр. Лужницького, Б. Романенчука й автора цих рядків) і “Ukrainian Quarterly”, том XII, № 2, за червень б. р., з розвідками С. Гординського, М. Чубатого й ін.

З окремих видань заслуговує на нашу увагу велика, рясно ілюстрована книжка п. Ірени Книш, Іван

Франко та рівноправність жінки, Вінніпег, 1956. Книжка ця читається, як повість. Зміст її значно ширший, ніж можна судити з заголовку.

Врешті треба зазначити, що видавництво "Книгоспілка" у Нью Йорку розпочало друкувати повну збірку Франкової поезії й белетристики. Видання це розраховане на 60 томів. Покищо вийшло кілька томів оповідань. Видання дуже чепурне.

Отож кожний, хто хоче докладніше пізнати життя і творчість Великого Каменяра, повинен звернутися до згаданих вище видань.

ПИСАННЯ ВОЛ. ДОРОШЕНКА ПРО ІВАНА ФРАНКА

1. **Спис творів Івана Франка.** Видання Наукового Товариства ім. Шевченка. Випуск 1-ий, Львів 1918, вип. 2-ий, Львів 1930, (разом ст. VIII+X+194, вел. 8⁰).
2. **Іван Франко.** Вид. "Громада", Львів 1924, ст. 32.
3. **Іван Франко.** Вид. Т-ва "Просвіта", Львів 1926, ст. 16.
4. **Недокінчені речі Франка.** "Przewodnik Bibliograficzny", Львів 1926, зшиток 6, ст. 233 - 234.
5. **Шкільні задачі Ів. Франка.** "Вістник", Львів 1936, кн. 7 - 8, ст. 537 - 544.
6. **Іван Франко — ворог комунізму.** "Львівські Вісті", 1943 р.
7. **Іван Франко в моїх спогадах.** "Львівські Вісті" 1943, ч. 120 (30 - 31. V.).
8. **Іван Франко.** (У 30-ліття смерті). "Час" (Фюрт) 1946, ч. 20 (20. V).
9. **Іван Франко.** (У 90-ліття народин). "Щоденні Вісті Табору »Орлик«". (Берхтесгаден-Штруб) 1946, ч. 17 (15. VIII).
10. **Іван Франко проти тоталізму й монопартії.** "На Чужині" (Фільсбібург) 1946, ч. 15 (25. VIII).
11. **Хто був Іван Франко?** (Його життя й заслуги). В-во "Доба". Авгсбург 1946, ст. 26.
12. **Одна з легенд українського письменства.** (Чи Ів. Франко був сівачем комунізму на нашому ґрунті, чи його ворогом?). "Літературно-Науковий Збірник", ч. 3, Корюген-Кіль, 1948, ст. 11 - 20. Передруковане в кварталнику "Зенівець" (Сарсель) 1956, ч. 1(10), ст. 1 - 9.
13. **Іван Франко — ворог комунізму.** "Свобода" 1950, чч. 122, 124, 125 і 126.
14. **Чи славний Іван Франко?** (Його заслуги для України). "Свобода" 1951, чч. 125 і 126.
15. **У Франкові роковини.** Думки з приводу його ювілею. "Свобода" 1951, ч. 124 (29. V).
16. **Огнище української науки.** (Наукове Т-во ім. Шевченка). Нью-Йорк—Філадельфія 1951, ст. 116. (Про працю Франка в НТШ і його заслуги для Т-ва й української науки).
17. **Іван Франко.** (Зі споминів). "Свобода" 1952, чч. 137 - 139, 142 - 146 і 149.

18. **Перед Франковими роковинами.** "Свобода" 1955, чч. 154 і 155 (12 і 13. VIII).
19. **Любов у житті Івана Франка.** Календар "Свободи" на рік 1956, ст. 27 - 41.
20. **Іван Франко й емансипація українського жіноцтва в Галичині.** "Жіночий Світ" (Вінніпег) 1956, ч. 5.
21. **Іван Франко і большевики.** (З приводу нападів большевицьких писак на "Союз Визволення України"), "Вільна Україна", 1956, зшиток 11, ст. 13 - 18.
22. **МТШ Іванові Франкові.** (Про збірник: "Іван Франко, Вибір із творів". Нью-Йорк 1956). "Свобода" 1956, ч. 155 (15. VIII).
23. **Ivan Franko as Scholar.** "The Ukrainian Quarterly", Vol. XII, No. 2 (June 1956), ст. 144 - 151.
24. **Наукова діяльність Івана Франка.** "Київ" (Філядельфія) 1956, кн. 4 (липень - серпень), ст. 174 - 182.
25. **Іван Франко.** (Його життя й заслуги). "Новий Шлях" (Вінніпег) 1956, чч. 73 (17. IX) — 82 (19. X).
26. **Митрополит Андрей Шептицький та Іван Франко.** "Свобода" 1956, ч. 211 (2. XI).
27. **Радянське Франкознавство.** Збірник "Української Літературної Газети", "Київ" 1956, кн. 6.
28. **Іван Франко й жінки.** (Про книжку Ірени Книш, Іван Франко та рівноправність жінки, Вінніпег 1956).
29. **Іван Франко й Михайло Грушевський.** (Їх взаємовідносини). (Приготоване до друку).
30. **Страдянський шлях Івана Франка.** "Свобода" 1956, чч. 159 (21. VIII) — 176 (14. IX).

З М І С Т

Великий Каменяр	5 - 8
Життя і праця Франка	9 - 15
Франко співець Самостійної України	15 - 26
Франко ворог комунізму	27 - 35
Франко про віру й церкву	35 - 46
Заслуги Івана Франка	46 - 54
Завваги про вивчення Франка	55 - 61
Писання Вол. Дорошенка про Франка	62 - 63

ВИПРАВЛЕННЯ ПОМІЧЕНИХ ПОМИЛОК

			надруковано:	має бути
Ст. 8.	23	рядок згори	спрважній,	справжній
Ст. 20.	15	" "	стяг,	стан.
Ст. 22.	5	" "	обрусеніє,	обрусенія.
Ст. 28.	12	" "	твередженню,	твердженню.
Ст. 32.	28	" "	"нещасного",	"нещасною".
Ст. 43.	21	" "	Куравець	Куровець
Ст. 43.	2	рядок знизу	Курівець	Куровець
Ст. 44.	18	рядок згори	д-р Рибок,	д-р Рибак.
Ст. 45.	4	" "	матька,	батька.
Ст. 56.	14	" "	Ейхбавна,	Ейхбавма.
Ст. 57.	20	" "	Київ 1957),	Київ 1956)
Ст. 63.	5	" знизу, по	словах рівноправність жінки,	
			додати: "Новий Шлях", ч. 94.	
Ст. 63.	7	" "	"Київ" 1956, кн. 6.	Мюнхен 1956

